

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra žurnalistiky

Alexandra Prošková

Kauza Litviněnko na stránkách deníku The Daily Telegraph

Bakalářská práce

Praha 2010

Autor práce: **Alexandra Prošková**

Vedoucí práce: **PhDr. Alice Tejkalová**

Oponent práce:

Datum obhajoby: 2010

Hodnocení:

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Vlastní text práce bez anotací a příloh má celkem 80 866 znaků bez mezer, tj. 54 normostran. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 1. května 2010

Alexandra Prošková

Poděkování

V prvom rade by som chcela úprimne poďakovať PhDr. Alici Tejkalovej za odborné vedenie tejto práce a za podporu, ktorú mi poskytovala počas celého písania. Ďalej by som rada poďakovala PhDr. Janovi Šírovi, Ph.D., ktorý mi ukázal, ako mať kriticky rád Rusko.

Anotace

PROŠKOVÁ, Alexandra. *Kauza Litviněnko na stránkách deníku The Daily Telegraph*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2010. 64 s. Bakalářská práce.

Tato bakalářská práce využitím kvantitativní i kvalitativní analýzy sleduje způsob, jakým byla v roce 2006 v britském deníku The Daily Telegraph medializovaná kauza otrávení bývalého ruského špióna Alexandra Litviněnka. Teoretická část práce ozřejmuje faktory, jež ovlivňují proces kódování významů do mediovaných obsahů a proces jejich následného dekódování ze strany publika. Analytická část přináší podrobný pohled na to, jak mohly konkrétní zpravodajské texty týkající se kauzy Litviněnko, které deník The Daily Telegraph publikoval, být příjemcem vnímány. Pro analýzu byly stanoveny hypotézy; ověření nebo vyvrácení jejich platnosti naznačuje postupy deníku The Daily Telegraph při tvorbě zpravodajství a publicistiky a okolnosti vzniku zpravodajských textů v tomto periodiku.

Klíčová slova

Alexandr Litviněnko, The Daily Telegraph, kvalitativní analýza mediálního obsahu, kvantitativní analýza mediálního obsahu, Velká Británie, Rusko.

Annotation

PROŠKOVÁ, Alexandra. *Kauza Litviněnko na stránkách deníku The Daily Telegraph*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2010. 64 s. Bakalářská práce.

This bachelor thesis studies the manner in which the case of the former Russian spy Alexander Litviněnko's poisoning was handled in 2006 by the British newspaper The Daily Telegraph. Both quantitative and qualitative analyses have been used for that purpose. The theoretical part of the thesis explains the factors influencing the process of encoding of the meanings into mediated contents, and the process of their subsequent decoding by the public. The analytical part presents a detailed description of how the concrete news texts on the Litvinenko case published by The Daily Telegraph could have been perceived by their recipient. Hypotheses have been set for the analysis; the confirmation or denial of their validity outlines The Daily Telegraph's methods of news reporting production and the terms in which the news texts are conceived in this newspaper.

Keywords

Alexander Litvinenko, The Daily Telegraph, qualitative analyse of media content, quantitative analyse of media content, United Kingdom, Russia.

Obsah

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	
1. POPIS KAUZY LITVINĚNKO.....	11
1.1 FAKTA UDÁLOSTI.....	11
1.2 MEDIÁLNÍ POKRYTÍ KAUZY (VYBRANÉ PŘÍKLADY).....	14
2. DENÍK THE DAILY TELEGRAPH, BRITSKÉ TIŠTĚNÉ PERIODIKUM...15	
3. VZNIK TEXTU.....	17
3.1 KONTEXTY VZNIKU TEXTU.....	17
3.2 ZPRAVODAJSKÉ HODNOTY.....	22
3.3 AGENDA-SETTING A GATEKEEPING.....	27
4. INTERPRETACE TEXTU.....	29
4.1 PROCES DEKÓDOVÁNÍ	29
4.2 PREFEROVANÉ ČTENÍ	31
4.3 VÝZNAM TEXTU.....	32
5.4 OPAKOVÁNÍ TÉMAT.....	33
ANALYTICKÁ ČÁST	
5. METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA.....	35
6. ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKY JEDNOTEK PSANÉHO TEXTU.....	37
7 OBSAHOVÁ ANALÝZA.....	41
7.1 INTERTEXTUALITA.....	41
7.2 ANALÝZA AKTÉRŮ.....	47
8. NABÍZENÉ CHARAKTERISTIKY ALEXANDRA LITVINĚNKA.....	46
9. ATMOSFÉRA TEXTŮ.....	47
10. ANALÝZA OBRAZOVÉHO MATERIÁLU.....	48
11. PRŮBĚH MEDIALIZACE KAUZY V DENÍKU THE DAILY TELEGRAPH.....	55

ZÁVĚR	57
RESUMÉ	59
POUŽITÁ LITERATURA	61
POUŽITÉ ELEKTRONICKÉ ZDROJE	63
SEZNAM PŘÍLOH	64
PŘÍLOHY	

Institut komunikačních studií a žurnalistiky UK FSV Teze BAKALÁŘSKÉ diplomové práce	
TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT:	
Příjmení a jméno diplomanta: PROŠKOVÁ Alexandra	Razítko podatelny:
Imatrikulační ročník diplomanta: 2006	
E-mail diplomanta: alex.proskova@gmail.com	
Studijní program/studijní obor: žurnalistika	
Předpokládaný název práce v češtině: Srovnávací studie britského deníku The Daily Telegraph a ruského deníku Komsomolskaja pravda na případu kauzy Litviněnko	
Předpokládaný název práce v angličtině: Comparative study of British and Russian daily newspaper: The Litvinenko case and its reflexion in The Daily Telegraph and in Komsomolskaya Pravda	
Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok – vzor: ZS 2012): (diplomovou práci je možné odevzdat nejdříve po dvou semestrech od schválení tezí, tedy teze schválené v LS 2010/2011 umožňují obhajovat práci nejdříve v LS 2011/2012) LS 2010	
Jedná se o téma (zakřížkujte platnou odpověď): navrhované studentem ☒ z nabídky IKSŽ ☐ Příjmení a jméno pedagoga, který téma vypsál:	
Pedagog, s nímž byly teze konzultovány (příjmení, jméno, pracoviště – vzor: Bednářová, Petra, KŽ IKSŽ UK FSV): Tejkalová, Alice, KŽ IKSŽ UK FSV	
Základní charakteristika tématu a předpokládaný cíl práce (max. 1000 znaků): Tématem práce by se mělo dospět k závěru, který přiblíží fungování vzniku mediálních obsahů ve dvou různých krajinách, na mezinárodně citlivé kauze- kauze Litviněnko, kauze o ruském agentu v britském azylu. Námět práce počítá s hypotézou, že zpravodajské produkty jsou do jisté míry omezené organizací, která je vytváří, ale také místem, kde vznikají, a tradicí společnosti. Cílem práce je tedy komparativní, kvalitativní i kvantitativní zmapování jednoho ruského a jednoho britského deníku, co by, v závěru, mohlo naznačit rozdílnosti vzniku mediálních obsahů v těchto krajinách.	
Zdůvodnění výběru tématu práce, včetně stručného popisu řešení nejvýznamnějších otázek vztahujících se k tématu v odborné literatuře oboru (rozsah max. 1000 znaků): Námět na téma práce vychází z diplomantova zájmu o moderní Rusko, a to zejména na možnosti vykonávání žurnalistické profese v této krajině. Za teoretický odborný základ budou považované především publikace uvedeny v seznamu základní literatury ke zpracování tématu, které se zabývají způsoby studia médií a mediálních obsahů a externími i interními činiteli, které je ovlivňují.	
Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu): Abstrakta, Abstracts (stručně uvedeno, čím se práce zabývá) Obecný úvod (vysvětlení motivace ke zpracování daného tématu, vysvětlení cíle práce a eventuelně, v čem by mohl spočívat její přínos) TEORETICKÁ ČÁST 1. Teoretické východisko (činitelé ovlivňující práci novináře a mediální obsahy) 2. Popis zkoumaných periodik 2.1 Mediální situace v Rusku v oblasti tištěných médií (stručný popis)	

2.2 Mediální situace ve Velké Británii v oblasti tištěných médií (stručný popis)

2.3 Zdůvodnění výběru zkoumaných periodik

2.4 Popis deníku Komsomolskaja pravda (charakteristika, založení, vydavatel, ideový obsah; zázemí a redaktoři; postoje ve zkoumaném období, politické, kulturní a společenské směřování)

2.5 Popis deníku The Daily Telegraph (charakteristika, založení, vydavatel, ideový obsah; zázemí a redaktoři; postoje ve zkoumaném období, politické, kulturní a společenské směřování)

3. Fakty o kauze Litviněnko (stručný opis známých faktů a událostí)

ANALYTICKÁ ČÁST

4. Obsahová komparativní analýza zkoumaných deníků (popis článků v souvislosti s vývojem kauzy; popis sdělení a rozbor vkládaného významu; četnost článků v rámci listu a jejich rozsah)

Závěr

Resumé, Summary

Použitá literatura

event. Seznam příloh

event. Přílohy

Vymezení zpracovávaného materiálu (např. konkrétní titul periodika a období, za které bude analyzován) a postup (technika) při jeho zpracování:

Zpracovávaným materiálem budou články týkající se kauzy Litviněnko v ruském deníku Komsomolskaja pravda a britském deníku The Daily Telegraph; za období od 1. listopadu 2006 (pravděpodobný datum Litviněnkovy otravy), zachycení jeho smrti 23. listopadu 2006 a následující týden, do 30. listopadu 2006.

Metodikou práce bude obsahová analýza, jako systematické shrnutí obsahu a formy zpravodajství, z kvalitativního i kvantitativního pohledu. Kvalitativní rozbor bude snaha zachytit mediální obsahy daných deníků, ich reflexe na vyvíjející se situaci, s částečným přihlédnutím na celkovou atmosféru té doby (rusko-britské vztahy), a na kontext dané kultury. Kvantitativní rozbor bude sledovat četnost článků ve zkoumaném období a jejich rozsah.

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a způsobu jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

literatura k ruským médiám- vybrané kapitoly z publikací:

HERSPRING, Dale R. Putin's Russia. Rowman&Littlefield Publishers, inc. 2003. ISBN 0-7425-1968-6

POLITKOVSKÁ, Anna. Ruský deník. Brno: Jota, 2007. ISBN 978-80-7217-471-3

ROSS, Cameron. Russian Politics under Putin. Manchester: Manchester University Press, 2004. ISBN 0-7190-6801-0

SAKWA, Richard. Putin- Russia's choice. London: Routledge, 2004. ISBN 0-415-29664-1

SERVICE, Robert. Rusko od roku 1991 do současnosti. Experiment s jedním národem. Praha-Plzeň: Pavel Dobrovský-BETA a Jiří Ševčík, 2006. ISBN 80-7306-246-1 (Beta- Pavel Dobrovský), ISBN 80-7291-148-1 (Jiří Ševčík)

literatura k britským médiám:

SELDON, Anthony. Blair's Britain (1997-2007). Cambridge: Cambridge University Press, 2007. ISBN 978-0-521-70946-0

příslušné kapitoly z publikace:

KELLY Mary; MAZZOLENI Gianpietro, McQUAIL Denis. The Media in Europe- The Euromedia Hanbook. London: Sage Publications, 2004. ISBN 0-7619-4131-2

základní zdroje informací ke kauze Litviněnko:

SIXSMITH, Martin. Liviněnkův spis. Ostrava: Domino, 2008. ISBN 978-80-7303-393-4

**dokumentární film: Kauza Litviněnko (Bunt. Delo Litvinenko/Rebellion: The Litvinenko Case);
dokumentární film Rusko, 2007, 105 min; režie: Andrej Nekrasov**

základní literatura k postupům zpracování tématu a k teoretické části:

BURTON Graeme; JIRÁK Jan. Úvod do studia médií. Brno: Barrister&Principal, 2001. ISBN 80-85947-67-6 (zejména kapitola II- Způsoby studia médií)

McQUAIL Denis. Úvod do teorie masové komunikace. Praha: Portál, 2009. 4. vyd. ISBN 978-80-7367-574-5 (zejména kapitola 8: Struktura a jednání médií: principy a odpovědnost; kapitola 10: Globální masová komunikace; kapitola 11: Mediální organizace: tlaky a požadavky; kapitola 19: Zpravodajství, veřejné mínění a politická komunikace)

THOMPSON Della. Pocket Oxford Russian Dictionary. Oxford University Press, 2006. ISBN 9-78-019-861006-9

Diplomové práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

-

Datum / Podpis studenta

16.6. 2009

.....

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT **VYTIŠTĚNÉ** (včetně části, kterou vyplňuje institut!),
PODEPSANÉ A VE **DVOU** VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO
V HARMONOGRAMU PŘÍSLUŠNÉHO AKADEMICKÉHO ROKU, A TO
PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNÝ UK FSV.
PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI **VYZVEDNOUT** V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY
A **NECHAT VEVÁZAT** DO DIPLOMOVÉ PRÁCE.

TUTO ČÁST VYPLŇUJE INSTITUT:			
Vyjádření IKSŽ: Vedení IKSŽ teze projednalo na svém zasedání dne s tímto výsledkem:		Schváleno ☐	
		Neschváleno ☐	
Důvody případného neschválení práce		Téma je již zpracované ☐	
		Špatně formulované téma a cíl ☐	
		Špatně zvolená metoda práce ☐	
		Nedostatečná rešerše literatury ☐	
		Nevhodně zvolené prameny ☐	
		Nedostačující úroveň tezí ☐	
		Jiné	
		
		
Navržený vedoucí práce	Souhlas vedoucího práce navrženého vedením institutu	Příjmení a jméno	Datum /Podpis
	
Návrhy na konzultanty (v případě, že takové návrhy z jednání vedení IKSŽ vyláznou)		Příjmení a jméno	Příjmení a jméno
	
Schválené teze převzal/a student/ka		Příjmení a jméno	Datum /Podpis
	
Návrhy na oponenta: Vedení IKSŽ na svém zasedání dne navrhlo, aby předloženou práci oponoval/a:		Příjmení a jméno	
		

Úvod

Byl to příběh jako ze špionážního románu, který se „v neděli 19. listopadu (2006, pozn. autorky) stal největší zprávou na světě ve zpravodajské síti v anglickém jazyce“ (Brighton – Foy, 2007: 176). Příběh bývalého zaměstnance ruských tajných služeb, který, dle svých slov, odmítnul uposlechnout příkaz k zabití ruského oligarchy Berezovského a uprchl do Londýna, kde na něj, probíhalo-li to dle jeho obvinění, přesto dosáhla „dlouhá ruka Moskvy“¹ a připravila ho o život pro světovou veřejnost dosud nezažitým a obzvláště děsivým způsobem, který měl potenciální dopad i na zdraví široké veřejnosti – měl všechny atributy, které si editor zpravodajství v deníku pro příběh může přát. Byl typem zprávy, která zaujme široké vrstvy společnosti, které si posléze s větší pravděpodobností periodikum koupí i další den. Tato práce sleduje medializaci kauzy Litviněnko, kauzy bývalého ruského špióna v britském exilu, jak byla zachycena britským deníkem *The Daily Telegraph*.

Fascinace komplexností mediální komunikace – tedy v Lasswellově modelu komunikace² procesem od vzniku zpravodajského textu, jeho šířením k publiku různými kanály, a všemi faktory (*jsou-li vůbec všechny postihnutelné*), které ovlivňují, jak bude text publikem vnímán – byla hlavní inspirací pro analytický charakter této práce.

Analýza by měla alespoň zčásti připomenout a ozřejmit nejdůležitější aspekty, které musíme brát v úvahu, ptáme-li se na efekty, které zpravodajský text na příjemce může mít (v celé práci je výraz *zpravodajský text* používán pro mediovaný obsah bez ohledu na to, zda se jedná o zprávu, komentář, fotografii nebo kreslený vtíp).

Prvotní záměr, prezentovaný v původních tezích této bakalářské práce, byl sledovat mediální obsahy zachycující kauzu Litviněnko ve dvou rozličných kulturách, britské a ruské (s přihlédnutím na vzájemné politické vztahy zmíněných zemí a potenciálně odlišné vnímání kauzy médii v každé z nich), nicméně vzhledem k objemu materiálu bylo doporučeno zúžit výzkumný záměr pouze na ozřejmení teoretických východisek a hlubší obsahovou analýzu mediovaných sdělení prezentovaných médiiem britským.

¹ „*dlinnaja ruka Maskvy*“ (dlouhá ruka Moskvy) – výraz, který měl použít Alexandr Litviněnko v rozhovoru se svým otcem. V ruštině to zároveň znamená, že útok chtěli jeho nepřátelé provést už dávno, ale teprve teď se jim to podařilo (Sixsmith, 2008: 61). Slovní spojení použil Litviněnkův otec ve svém vyjádření pro média po smrti svého syna (In FENTON, Ben – STEELE, John – GARDHAM, Duncan. *Spy poisoned by radiation*. London: Telegraph Media Group Ltd, 25. 11. 2006, p. 1).

² Harold D. Lasswell, 1948

Práce svou strukturou a cílem analýzy vychází z předpokladu, který chápe média jako významný společenský fenomén, který má vliv na příjemce, jejich představy o světě a potažmo i jejich chování; fenomén masmédií funguje ve vzájemné korelaci s institucí politiky a dalšími společenskými institucemi a řídí veřejnou komunikaci. Dle tohoto předpokladu se masovým médiím nedá nepřipsat určitá moc – i když je těžké jakékoliv účinky médií na příjemce dokázat, tento účinek lze přesto silně předpokládat (Burton – Jiráček, 2001: 347). Zajímavý je v této souvislosti postřeh Currana a Seatona (1991, 1997 in Burton – Jiráček, 2001: 348): „*nemáme odpovídající slovník, kterým bychom dokázali popsat vztahy mezi médii, jedinci a společností*“. K problematičnosti soudů s obecnou a definitivní platností pro tuto oblast se přiklání také Burton a Jiráček (2001: 358), kteří tvrdí, že „*z mediovaných obsahů nelze skutečné účinky médií žádným způsobem určit*“. Pro dokreslení představy o možném stavu jsou proto v práci prezentovány také ověřené nebo faktické historické skutečnosti, jako je představení hlavních aktérů kauzy nebo publikování relevantních průzkumů veřejného mínění o oblastech, které s kauzou souvisejí.

I když je po formální stránce práce členěna na teoretickou a analytickou část, obě části jsou psány se zřetelem na zvolené téma a zvolené analyzované periodikum a obě pracují s materiálem výzkumu i s teorií; členění vychází pouze z převládajícího charakteru textu.

V teoretické části jsou zahrnuta známá fakta o kauze Litviněnko a teoretické rámce z mediální oblasti, z teoretického hlediska jsou zmíněny také skutečnosti, které mají na recipienta potenciální vliv, ale jejich účinek se dá velmi těžko ověřit jakoukoli dostupnou analýzou. Jak uvádí Köpplová a Jiráček (2003: 117): „*Na rozdíl od rozhodovacích procesů „za scénou“, do nichž jsou zapojeni šéfredaktoři, vydavatelé, investoři, jednotliví tvůrci, a na rozdíl od chování uživatelů médií, tedy jednotlivých publik, je sám mediální produkt snadno dostupným předmětem zkoumání.*“ S mediálním produktem reflektujícím kauzu Litviněnko v deníku *The Daily Telegraph* se pracuje v analytické části, která prezentuje výsledky kvalitativní a kvantitativní obsahové analýzy konkrétních obsahových jednotek.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Popis kauzy Litviněnko

1.1 Fakta události

Když 23. listopadu 2006 v jedenáct hodin večer Jim Down, mluvčí *Nemocnice univerzitní koleje (University College Hospital v Londýně)* oznámil novinářům čekajícím před hlavním vchodem, že Alexandr Litviněnko, který byl do nemocnice přijat 17. listopadu, zemřel a okolnosti jeho smrti jsou nyní předmětem vyšetřování detektivů z New Scotland Yardu (Sixsmith, 2008: 57), měla média celého světa dostatek důvodu pro okamžité zařazení události do zpravodajství a její pozdější analyzování v komentářích. Pro publikum to byla pozoruhodná událost, „*Litviněnkův případ s tajnými agenty, mezinárodní odplatou a radioaktivním otrávením upoutal pozornost milionů lidí odkojených ponurými špionážními thrillery a exotickými příběhy o mstě a vraždách.*“ (Sixsmith, 2008: 57). Příběh byl pro média zajímavý tím spíše, že v tuto chvíli pořád nebylo jasné, co smrti Alexandra Litviněnka předcházelo, a ani to, co bude následovat – a to jak v oblasti ochrany veřejného zdraví, tak na mezinárodní politické scéně.

Britská média měla o dva důvody více, proč se o událost zajímat. Pár hodin před Litviněnkovou smrtí bylo odhaleno, že jeho otravu s největší pravděpodobností zapříčinilo požití polonia 210, a tato zpráva „*vyvolala značnou paniku na chodbách britské Agentury pro ochranu zdraví (HPA)*“ (Sixsmith, 2008: 56), která uvedla, že v souvislosti s těmito odhaleními „*by bylo namíste uvažovat o možných opatřeních na ochranu veřejnosti, (protože) každý, kdo byl s pacientem v kontaktu, mohl být vystaven nebezpečnému záření jeho těla*“ (tamtéž).

Detektivové Scotland Yardu zveřejnili výsledky vyšetřování, které rekonstruovalo pohyb Alexandra Litviněnka dne 1. listopadu 2006; dne, kdy se poprvé začal cítit velmi špatně (později bylo toto datum stanoveno za pravděpodobné datum jeho otravy). Za podezřelého byl jako první označen italský profesor Mario Scaramella, s kterým se Litviněnko potkal na obědě v restauraci Itsu, sushi baru na Piccadilly Circus v centru Londýna. Později vyšlo najevo, že měl ten den Litviněnko další schůzku, v Millenium Hotelu na Grosvenor Street si (údajně) dal sklenku s Dmitrijem Kovtunem

a Andrejem Lugovým. Tito dva Rusové se v dalším vývoji kauzy stali hlavními podezřelými z otravy Alexandra Litviněnka. Média tak mohla použít velmi efektní zvrát „otrávení britského občana na britské půdě ruskými občany“³ a čtením citací všech Litviněnkových přátel musel čtenář nabyt dojmu, že tito obviňovaní Rusové jednali přímo z pověření ruské vlády a prezidenta Vladimíra Putina.

Než Litviněnka tento první listopadový den jeho soused a přítel Achmed Zakajev večer odvezl domů, celé odpoledne se – pravděpodobně radioaktivní látkou již postižen – Alexandr Litviněnko pohyboval na dalších místech v centru Londýna. Proto když *Agentura pro ochranu zdraví* (HPA) zřídila telefonickou linku, odpovídala na stovky telefonátů denně od lidí, kteří měli obavu o své zdraví. Počet volajících ještě vzrostl, když byla 30. listopadu zveřejněna informace, že stopy radiace se našly rovněž v několika letadlech společnosti *British Airways* (kterými se pravděpodobně jedovatá látka přepravovala); tyto letouny Boeing 767 mezitím absolvovaly 221 letů, při nichž přepravily kolem 33 000 cestujících a 3 000 členů posádky (Sixsmith, 2008: 208).

Celá kauza se začala označovat jako politický problém mezi Británií a Ruskem; například deník *Daily Telegraph* v této souvislosti uvedl:

„Přátelé a stoupenci Alexandra Litviněnka z události obviňují Kreml – anagažování kterého, pokud by bylo prokázáno, by způsobilo významné zhoršení vztahů mezi Británií a Ruskem prezidenta Vladimíra Putina.“⁴

„Pokud by se prokázala domněnka, že Rusko bylo (za otravu Litviněnka) spoluodpovědné, vztahy mezi Londýnem a Moskvou by se ochladily na úroveň, jaká byla naposledy vidět v období studené války.“⁵

„Pokud se dokáže spoluodpovědnost ruské vlády, vražda Alexandra Litviněnka má potenciál způsobit zásadní diplomatickou roztržku mezi Británií a Ruskem.“⁶

Britský premiér Tony Blair byl v obtížné situaci. Jakékoliv ostřejší vystupování Británie proti Rusku by v Kremlu vyvolalo značnou nevoli. Rusko a Británie byly velkými obchodními partnery⁷ a Británie byla „silně závislá na ruských dodávkách ropy a plynu“ (Sixsmith, 2008: 58). Na Blaira zároveň tlačila britská média, která ústy

³Alexandr Litviněnko získal občanství Spojeného království 12. října 2006.

⁴In FENTON, Ben – STEELE, John – GARDHAM, Duncan. *Poisoned and fighting for his life*. London: Telegraph Media Group Ltd, 21. 11. 2006, p. 1

⁵In FENTON, Ben – STEELE, John – GARDHAM, Duncan. *Spy poisoned by radiation*. London: Telegraph Media Group Ltd, 25. 11. 2006, p. 1

⁶In ALDERSON, Andrew – GRAY, Richard – FREEMAN, Colin. *The Kremlin's revenge?* London: Telegraph Media Group Ltd, 26. 11. 2006, p. 18

⁷Jak uvádí Sixsmith (2008: 242), „britské společnosti investovaly v roce 2006 v Rusku 5,5 miliardy dolarů a ruské firmy získaly prostřednictvím emisí akcií na londýnské burze 15 miliard dolarů.“

některých ruských disidentů žádala britskou vládu o precizní vyšetření případu a vyvození důsledků, pokud by se ukázalo, že za vraždou skutečně stojí Kreml. Kromě toho si sám Tony Blair zřejmě vzpomínal na své projevy z konce března 2006, kdy považoval „za největší hrozbu v zahraničněpolitickém dění politiku nezasahování“⁸ (Ondrová, 2007: 357).

Je faktem, že motivů na zavraždění Alexandra Litviněnka, který si svou lehkovážností dělal nepřátele na každém kroku (Sixsmith, 2008: 266), bylo několik. Jeho přátelé i on sám ale byli přesvědčeni, že viníkem je ruská vláda, které se nelíbila jeho přetrvávající kritika prezidenta Putina, a také to, že údajně byl blízko odhalení vraha ruské novinářky Anny Politkovské, která byla zastřelena 7. října 2006. Kromě toho byl Litviněnko zběhem z ruských tajných služeb FSB a současní i bývalí agenti ruských tajných služeb ho neváhali označit za zrádce.⁹

Mezi hlasy Litviněnkových přátel byl nejhlasnější Boris Berezovský, ruský oligarcha, který stejně jako Litviněnko získal v Británii politický azyl; v Rusku se angažoval v obchodech v oblasti médií a energetických zdrojů.

Dalším „hlasitým“ přítelem byl člen „berezovského tábora“ Alex Goldfarb, který Alexandru Litviněnkovi pomohl uprchnout z Ruska do Británie přes Turecko. V médiích se Goldfarb objevoval zejména potom, jak médií předložil (údajný) Litviněnkův dopis na rozloučenou, ve kterém byl použitím velice expresivního slovníku za pachatele otravy označen bývalý ředitel FSB, v té době ruský prezident Vladimír Putin.

Ať už bylo motivem vraždy Alexandra Litviněnka cokoliv, faktem zůstává, že tato kauza byla první veřejnou zmínkou o jaderném útoku – i když oběť nebyla vyhozena do vzduchu, ale otrávena – jednalo se o „první světový případ mezinárodního jaderného terorismu“ (Sixsmith, 2008: 71).

⁸ „...*Whatever the dangers of the action we take, the dangers of inaction are far, far greater.*“ Blair, Tony: první projev „*Clash about civilisations*“, přednesen 21. března 2006; druhý projev „*Global alliance for global values*“ přednesen 27. března 2006. (Ondrová, 2007: 357)

⁹ Například ve vyjádření, které Litviněnkovi prostřednictvím médií adresoval jeho bývalý kolega Viktor Šebalin: „... *dovol, abych ti to řekl jasně: zrádcům neodpouštíme!*“ (Sixsmith, 2008: 147).

1.2 Mediální pokrytí kauzy (vybrané příklady)

Ve většině sdělovacích prostředků začalo mediální pokrytí kauzy víkendem 18. – 19. listopadu 2006 (Brighton – Foy, 2007: 176).

Mezi obsahově stejným referováním většiny médií přinesla informaci navíc BBC, která zdůrazňovala fakt, že „s Litviněnkem mluvila minulý týden“, a zveřejnila obsah interview, které s již hospitalizovaným Litviněnkem 11. listopadu udělal redaktor ruské sekce BBC World Service¹⁰. Již v tomto rozhovoru Litviněnko vyjádřil svoje přesvědčení, že byl otráven, a že byl otráven ruskou vládou kvůli svému angažování ve vyšetřování smrti Anny Politkovské. Brighton a Foy (2007: 176) uvádějí dva možné důvody, proč BBC o Litviněnkovi referovala až 19. listopadu, i když měla podobný materiál k dispozici již 11. listopadu: zdravotní stav Alexandra Litviněnka se po tyto dny prudce zhoršil a v neděli 19. listopadu byla událost již v obecném povědomí a referovala o ní i ostatná média.

I když se kauza odehrávala v Londýně, lokální londýnské noviny jí nevěnovaly velký prostor; zejména proto, že kauza už ve svém začátku zasáhla oblasti vysoké mezinárodní politiky, a tak překročila „raison d'être“ těchto periodik (Brighthon – Foy, 2007: 178).

Po počáteční medializaci kauzy nastala vlna opadání zájmu médií o událost; to se však změnilo ve čtvrtek 23. listopadu, kdy ve večerních hodinách Litviněnko zemřel. Kanál BBC Radio Two se odhodlal k „velmi netradičnímu kroku“ (Brighton – Foy, 2007: 179), přerušil zábavný program, aby oznámil Litviněnkovo úmrtí. Kromě většiny britských tištěných médií se zpráva následující den vyskytla také na titulních stranách New York Times, LA Times, Washington Post, Sydney Morning Herald a dalších (tamtéž).

Také nejčtenější britský (bulvární) deník The Sun uveřejnil 24. listopadu na svých internetových stránkách množství článků o „otravě poloniem“ a „smrti bývalého špiona KGB“, který „obvinil se své otravy Kreml jen několik hodin před tím, než zemřel“ (Brighton – Foy, 2007: 180).

Převážná část britských sdělovacích prostředků v této době reprodukovala protikremelskou rétoriku (Sixsmith, 2008: 65); určitou výjimkou byl deník Financial Times, který s podezíravostí hleděl na objektivitu zpráv, které o kauze šířila (včetně

¹⁰Rozhovor v tištěné podobě například in Sixsmith, 2008: 46 – 47

slavné fotografie) agentura Bell Pottinger. Tato agentura „v uplynulých čtyřech letech zastupovala Borise Berezovského... přítele zesnulého ruského špióna. Většina britských médií se (právě díky aktivitě této agentury) přiklonila na stranu pana Berezovského a Litviněnkovy rodiny.“ (Financial Times, 2006 in Sixsmith, 2008: 65).

V souvislosti se vzrastajícím politickým napětím se v (převážně v ruských) médiích projevila také snaha nabídnout jiné interpretace kauzy, než byly ty převládající; například ruský deník Kommersant napsal:

„Polonium 210 je dostupné nejenom teroristům a agentům tajných služeb. Menší množství této látky se dají získat z oficiálních zdrojů, například na internetových stránkách americké společnosti United Nuclear of Sandia Park, New Mexico. Tato společnost dodá zájemci polonium 210 v hermeticky uzavřené kapsule do 14 dnů za cenu 69 dolarů; jedinou podmínkou je dodávka zásilky na americkou adresu.“ (Kommersant, 2006 in Brighton – Foy, 2007: 181).

Pokud se ruské sdělovací prostředky kauzou vůbec zaobíraly, většinou zdůrazňovaly, že ruská vláda nemá se smrtí Litviněnka nic společného; nezdá se, že by k tomu využily expresivnějšího, divácky přitažlivého lexika, jako například ve vystoupení známého ruského moderátora Michaila Leontěva, který v živém vysílání řekl:

„Toto neudělal Kreml, protože ten neměl Litviněnkovým zabitím co získat... Pokud chtěl Kreml zlikvidovat své odpůrce, pak přemýšlejte: Stalin nechal zneškodnit Trockého, nikoliv Trockého šoféra ani jeho psa. Proč se obtěžovat se zabíjením Trockého psa, když vaším nepřítelem je Trockij? Z Litviněnkova zabití neměl nikdo užitek. Litviněnko není Trockij. Je mi líto, ale Litviněnko je Trockého pes...“ (in Sixsmith, 2008: 62).¹¹

2. Deník The Daily Telegraph, britské tištěné periodikum

Tisk obecně je v britském pojetí chápán jako „*orgán, který bojuje za občanská práva a střeží je, proto stále kontroluje všechny orgány státní moci, a a priori jim nedůvěřuje*“ (Karel Hvižd'ala, 2006 in kolektiv autorů, 2006: 126).

Britská média mají pověst jako velmi objektivní, do jisté míry zapříčiněnou obrazem BBC, která ve svých Editoriálních směrnicích deklaruje poskytnutí stejného prostoru všem stranám, důkladnou rešerši pro zpravojdajství (která může omezit přílišné citování agenturních zdrojů) apod.

¹¹ Náznačky toho, že ruská média nemají možnost pracovat nezávisle od ruské vlády, prezentuje například novinářka Anna Politkovská v knize *Ruský deník* (2007: 153).

Uvádí se, že britští novináři mají ve 48 % případech dostatek času na zpracování zprávy a důkladnou rešerši (Karel Hvizďala, 2006 in kolektiv autorů, 2006: 126).¹²

Deník Daily Telegraph patří mezi seriózní, pravicově orientovaný tisk (Brighton – Foy, 2007: 48); výzkum agentury MORI realizován v roce 2005 ukázal, že 64 % čtenářů deníku *Daily Telegraph* bude ve volbách volit Konzervativní stranu.¹³

Náklad deníka *Daily Telegraph* byl v červenci 2006 přibližně 864 tisíc výtisků pro vydání ve všední den; nedělní vydání deníku, *Sunday Telegraph*, mělo náklad kolem 656 tisíc výtisků (Brighton – Foy, 2007: 48).

Velikostí svého formátu patří deník *Daily Telegraph* mezi jedny z největších: výška listu je 60 centimetrů a její šířka 36 centimetrů; rozložené noviny mají teda 72 centimetrů na délku.

Průměrný počet stránek deníku v listopadu 2006 byl 33. Jak uvádí například Hana Srpová (1998: 140), první strana periodika slouží jako jeho reklama *sui generis* – nabízí totiž sama sebe, je reprezentantem vlastních novin. *Daily Telegraph* tuto svou reklamu na titulní straně posiluje také použitím výrazného ozdobného fontu pro vyobrazení svého názvu.

Na titulní straně se kromě hlavních dvou nebo tří nejdůležitějších zpráv dne nachází také fotografie většího formátu; *Daily Telegraph* zde také uveřejňoval pravidelnou rubriku *Digest*, neboli *Výběr*, která fungovala jako „upoutávka“ na zpravodajské texty uvnitř listu. Na dalších stranách se pak nacházely (v zmiňovaném pořadí) následující rubriky: News (Zprávy), World News (Zprávy ze zahraničí), Comment (Komentáře), End Column (Sloupek na závěr) a další nepravidelné rubriky.

¹² pro srovnání: v USA je to ve 44 % případů, v Německu ve 21 % (Hvizďala, 2006 in kolektiv autorů, 2006: 126).

¹³Podrobnosti průzkumu na <http://www.ipsos-mori.com/researchpublications/researcharchive/poll.aspx?oItemId=580&view=wide>

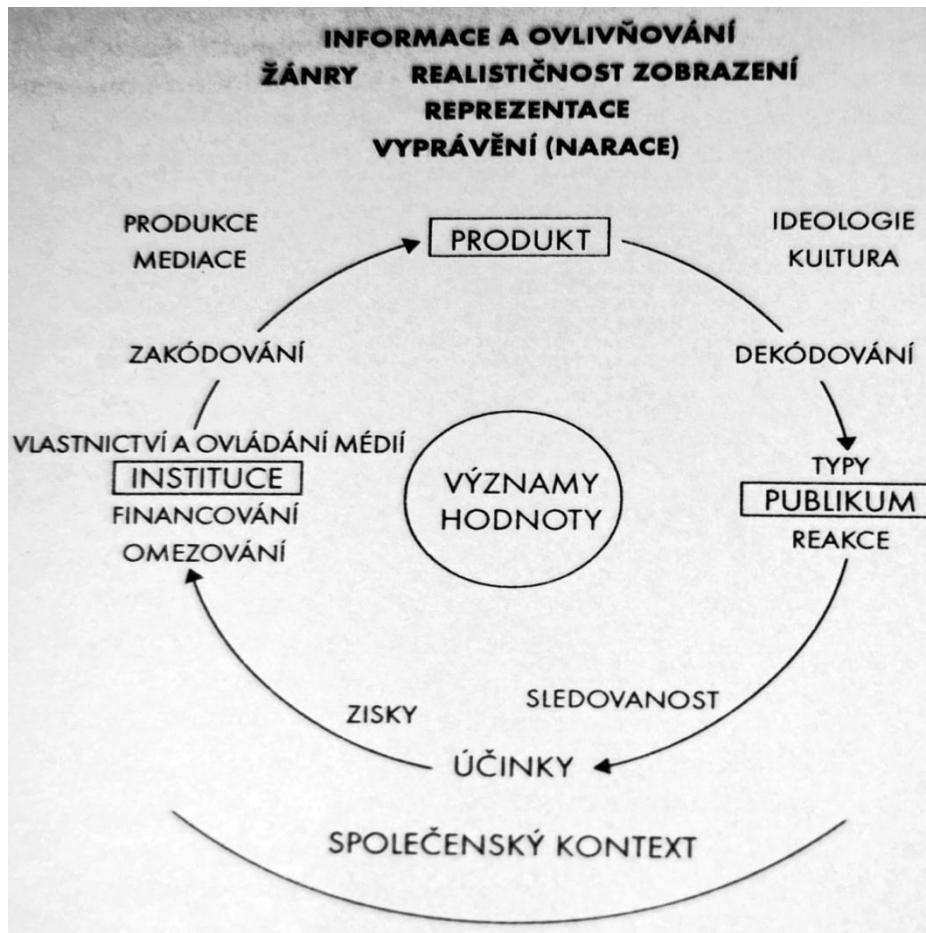

Schéma zachycující proces mediální komunikace se všemi aspekty, které ovlivňují tvorbu, přenos, příjem a dekódování mediovaného sdělení. Všechny okolnosti probíhají v společenském kontextu dané kultury. In Burton – Jiráček, 2001: 154 (upravená velikost).

3. Vznik textu

3.1 Kontexty vzniku textu

Nejjednodušší definice kontextu mediální produkce, která by shrnovala následující teoretické pohledy, by jej mohla označit jako prostředí, v němž se odehrává chování médií a chování příjemce – kontext totiž tvoří pozadí jak výrobě, tak přenášení významů a percepci textu.

Vztahem mezi prostředím a médii, která v něm fungují, se zabýval například McQuail (2009: 91), který rozlišuje čtyři možné pohledy na tento vztah: (1) *pohled materialistický*, který vychází z přesvědčení, že kultura a média jsou závislá na ekonomické a mocenské struktuře, a tedy ten, kdo média vlastní nebo je ovládá, může

rozhodovat o jejich činnosti anebo ji omezovat. (2) *Idealistické hledisko* vnímá média prostřednictvím jejich obsahu, ve kterém nachází hodnoty preferované danou společností bez ohledu na to, kdo v ní média vlastní anebo ovládá; zdůrazňuje tedy kulturní kontext mediální komunikace. (3) Dalším možným pohledem na média a prostředí je *jejich autonomie a vývoj nezávisle od sebe*, (4) posledním typem vztahu je jejich *vzájemné ovlivňování a interakce*, kde se projevuje prolínání prvních dvou zmíněných teorií.

Burton a Jiráček rozlišují kontext produkce, tedy „*okolnosti, za nichž je mediovaný produkt vyráběn*“ (2001: 58), který souvisí s faktory rozebranými v dalším textu, jako jsou například zpravodajské hodnoty uznávané danými médii (a jejich publiky), různé úrovně regulace médií apod. Tento kontext by se také dal rozšířit na to, jaká funkce byla pro text určena v závislosti na předpokládaném publiku: informovat, poučit, pobavit – na pozadí zcela evidentního kontextu ekonomické motivace. Zamýšlené funkci textu se pak přizpůsobí jeho forma, lexikum, místo jeho uveřejnění v rámci listu v případě zpravodajského textu tištěného média apod.

Burton a Jiráček (tamtéž) dále uvádějí fyzický kontext (prostředí, kde k dekodování dochází) a sociální kontext jako významné okolnosti pro zakódování a dekodování sdělení; někdy se uvádí také tzv. situační kontext (Burton – Jiráček, 2001: 58): například u deníku *Daily Telegraph* volba obrovského formátu listu může definovat určitou skupinu již předem, protože ho lze jen těžko číst ráno v prostředcích městské hromadné dopravy a pochopení obsahů dlouhých článků vyžaduje určitý čas.

Součástí sociálního kontextu jsou také tzv. názoroví vůdci (opinion leaders), tedy v daném prostředí uznávaní jedinci, jejichž názor na médiem prezentovanou událost může ostatní členy daného prostředí při vnímání mediálního obsahu ovlivnit (Burton – Jiráček, 2001: 363).

V případě kauzy Litviněnko, kauzy bývalého zaměstnance ruských tajných služeb, který se dostal do londýnského exilu, deník *Daily Telegraph* několikrát prezentoval názor (v britském prostředí známého) ruského disidenta, rovněž bývalého zaměstnance KGB, Olega Gordievského. Například dne 21. listopadu uveřejnil *Daily Telegraph* na straně 4 komentář, ve kterém Gordievský otevřeně vystupoval proti prezidentu Putinovi, kdy hned v první větě píše:

„Ruský prezident Vladimir Putin může nařizovat zavraždění všech svých oponentů, žijících v exilu v Británii, včetně mě, dokud Tony Blair a George W. Bush nepřestanou s umírněnou politikou vůči Putinovu autoritativnímu režimu.“¹⁴

A dále například:

„Oleg Gordievský, bývalý ruský dvojitý agent, který uprchl do Británie v čase sovětské éry, ...řekl: „Tuto vraždu provedla FSB. ...Lidé, kteří ji spáchali, jsou nyní již zpátky v Moskvě a nikdy nebudou postaveni před spravedlnost.“¹⁵

„... dnes to byl můj přítel, koho se KGB pokusila zabít. Zítřka to můžu být já a pozítří jiný londýnský občan, který se kriticky vyjádří na adresu vlády prezidenta Putina.“¹⁶

Svým emocionálním slovníkem a prezentováním zasvěceného pohledu bývalého zaměstnance KGB mohl Gordievský ovlivnit nazírání na kauzu Litviněnko také u většinového čtenáře; například ve svém stanovisku, které bylo dne 24. listopadu uveřejněno ve zprávě na titulní straně *Daily Telegraph*:

„Oleg Gordievský, bývalý agent KGB, řekl: „(Litviněnko) Byl hrdinou Ruska a hrdinou Británie. ...Stal se obětí zášti, pomstychtivosti a zloby moci v Rusku.“¹⁷

Tyto i další citace Olega Gordievského jsou do značné míry expresivní, a jelikož je v případě deníku *Daily Telegraph* Gordievský jediný disident, u citování kterého deník zmiňuje jeho jméno (kromě Borise Berezovského, ten ale byl charakterizován spíše jako „přítel Alexandra Litviněnka“, tj. mohl být vnímán jako méně objektivní), dá se tak usuzovat, že v rámci skupiny odpůrců prezidenta Putina Gordievský vystupoval jako názorový vůdce. V dalších případech *Daily Telegraph* cituje pouze anonymní zdroje mezi ruskými disidenty, například:

„bývalý důstojník KGB“ řekl, že „není žádných pochyb, že FSB je dnes mocnější a připravenější ukázat své svaly, než jak tomu bylo před 25 lety“¹⁸; a dále

„jedna z vůdčích osobností nevelké ruské opozice“ uvedla, že „My všichni se bojíme, že budeme další na řadě.“¹⁹

¹⁴In GORDIEVSKY, Oleg. *Why West must stand up to Putin's thugs*. London: Telegraph Media Group Ltd, 21. 11. 2006, p. 4

¹⁵In ALDERSON, Andrew – GRAY, Richard – FREEMAN, Colin. *The Kremlin's revenge?* London: Telegraph Media Group Ltd, 26. 11. 2006, p. 17

¹⁶In GORDIEVSKY, Oleg. *Why the West must stand up to Putin's thugs*. London: Telegraph Media Group Ltd, 21. 11. 2006, p. 4

¹⁷In BARNWELL, Matt. *Former spy 'poisoned by Russians' dies in hospital*. London: Telegraph Media Group Ltd, 24. 11. 2006, p. 1

¹⁸In BLOMFIELD, Adrian. *Putin's hard men tighten grip on power*. London: Telegraph Media Group Ltd, 20. 11. 2006, p. 4

¹⁹In BLOMFIELD, Adrian. *Living in fear: dwindling band of Kremlin critics*. London: Telegraph Media Group Ltd, 27. 11. 2006, p. 4

Velký vliv na percepci mediovaných obsahů má rovněž sociální prostředí čtenáře (v extrémním pohledu také na to, jaké texty a zda vůbec se k jedinci dostanou – některé noviny jsou pořád ještě „luxusnější zboží“)²⁰.

Dalším kontextem, ve kterém ke kódování sdělení a jeho dekódování dochází, je psychologický kontext: konkrétní osobnostní předpoklady k vnímání a interpretaci sdělení, jak na straně novináře, tak na straně příjemce.

Do psychologického a sociálního kontextu patří i míra dosaženého vzdělání jednotlivce a jeho zájem o veřejné dění. Zajímavý je výsledek výzkumu Davida Weavera, který uvádí (1977 in McCombs, 2009: 96), že „čím větší je potřeba jednotlivce orientovat se v oblasti veřejných věcí, tím je pravděpodobnější, že bude naslouchat agendě masových médií.“

František Kalvas (2009: 28) v této souvislosti zmiňuje tzv. *paměťový koncept*, který vychází z kognitivní psychologie a představuje teorii, že čím častěji se o tématu z médií dozvídáme, tím lépe si jej zapamatujeme, a tím spíš ho označíme jako důležité²¹; Kalvas tento koncept považuje za jeden ze základních, „*keré se pokoušejí vysvětlit podstatu působení médií na agendu veřejnosti*“²² (tamtéž).

Významný je také již zmiňovaný kulturní kontext, který „*má vliv na podavatele i na příjemce, jelikož podmiňuje to, jak je produkt pojednán, i to, jak je přijímán*“ (Burton – Jiráček, 2001: 58); tento kontext by byl základním východiskem při analýze dvou (či více) mediálních subjektů pocházejících z dvou (či více) kulturních prostředí²³.

Při dešifrování textu pocházejícího z kontextu kultury, která není příjemci známá, se dá předpokládat vyšší pravděpodobnost nepochopení sdělení příjemcem tak, jak bylo původně zakódováno. Aby se tomu vyhnula, využívá žurnalistická praxe vysvětlování, anebo na cizí element rezignuje.²⁴

²⁰V roce 2006 stál deník *Daily Telegraph* 70 pencí ve všední den; sobotní vydání stálo 1,40 libry a *Sunday Telegraph* vycházející v neděli 1.80 libry. K 1. listopadu 2006 byl kurz libry 41,964 CZK za 1 GBP (zdroj: www.cnb.cz); v přepočtu tedy přibližně 29 českých korun za vydání ze všedního dne, 59 korun za sobotní vydání a 76 korun za *Sunday Telegraph*. Pro srovnání, v roce 2006 stál britský bulvární deník *The Sun* 35 pencí, tedy necelých 15 českých korun.

²¹ viz kapitola 4.4 Opakování témat

²² viz kapitola 3.3 Agenda-setting a gatekeeping

²³V této souvislosti se zkoumají kulturní účinky médií: jak média vymezují kulturu a jak udržují a posilují kulturní rozdíly – například stereotypizováním vztahů mezi etnickými skupinami (Burton – Jiráček, 2001: 353).

²⁴Příkladem je, jak deník *Daily Telegraph* pracoval s minulým (obecně známým) a současným názvem ruských tajných služeb. Ze začátku medializace kauzy, 19. listopadu, bylo v článkách vysvětlováno, že FSB je bývalá KGB; v článku z titulní strany z 21. listopadu, *Poisoned and fighting for his life*, se v různých souvislostech pětkrát zmíní organizace KGB, ani jednou ale už uvedeno, že nynější název

Na proces proměny *události zaznamenané médii* na *mediovanou zprávu* a z ní pro recipienta vyplývající *sdělení* má velký vliv kontext, který zahrnuje omezení a regulaci tvorby mediovaných obsahů. Tato omezení představují všechno, co konkrétnímu médiu nějak brání v činnosti sbírání, zpracování, výroby a šíření zpráv.

V demokratických režimech média regulují do velké míry svou činnost sama.²⁵ Velká regulace probíhá na úrovni redakční kontroly a rozdělení pravomocí mezi zaměstnance média (šéfredaktora, editora, vedoucího redaktora). Velmi výrazná je také autoregulace na úrovni autorů jednotlivých zpravodajských textů; jak uvádí Burton a Jiráček (2001: 126), „*u tištěných médií je autoregulace téměř výhradním faktorem ovlivňujícím podobu mediovaného výstupu*“ (2001: 126).

Ve společnosti, kde publikum projevuje velkou důvěru v mediální instituce, a kde je tato důvěra upevňována obecně užívanými metaforami novinářů jako „očitých svědků“, „hlídacích psů“, kteří referují o událostech ve smyslu „byli jsme tam, viděli jsme to“ (Zelizerová, 1997 in Berkowitz, 1997: 405), vymezuje autoregulace rámec toho, co bude publikum považovat za odraz reality.

Britský tisk je charakterizován jako podléhající „neinstitutualizované autoregulaci“ (Mancini – Hallin, 2004: 67); „návodů“ pro autoregulaci novinářů vycházejí zejména z kodexů – pravidel profesně přijatelného chování, která jsou přijímána redakcemi. Deník *Daily Telegraph* se neřídí žádným specifickým kodexem; některé pokyny pro žurnalistickou tvorbu jsou zahrnuty v interním dokumentu s názvem *Telegraph Style Book*.²⁶

Kontexty vzniku textu jsou tedy všechny okolnosti, které více či méně ovlivňují to, jaké (jaká) sdělení bude (budou) do mediovaného textu zakódované (zakódována), publikem přijímané (přijímána) – a pochopeno (pochopena).²⁷

organizace již je FSB. Podobně například v jednom z dvou článků uveřejněných ke kauze 23. listopadu se používá pouze KGB; tato praxe je sledovatelná po celé analyzované období.

²⁵ V souvislosti s regulací médií se do povědomí se dostala zejména cenzurní omezení ze strany státního orgánu, nicméně tato práce se zabývá fungováním periodika v demokratickém režimu, který je – aniž by se zde vliv politiky vylučoval – jiné povahy.

²⁶ Reference: <http://www.telegraph.co.uk/topics/about-us/style-book/>

²⁷ Součástí kontextu jsou i tzv. pseudoudálosti - mediální události, „*k nimž došlo jen kvůli tomu, aby byly v médiích, ...mohou mít vliv na postoje publika, spoluurčovat agendu a podílet se na mediální konstrukci reality.*“ (Burton – Jiráček, 2001: 364). V rámci medializace kauzy Litviněnko by se za pseudoudálost dalo považovat například již zmiňované vystoupení mluvčího nemocnice Downa; jak uvádí Trampota (2006: 35), „*Pseudoudálost není spontánní, dochází k ní, protože ji někdo naplánoval... je primárně plánovaná pro okamžitou medializaci.*“

3.2 Zpravodajské hodnoty

„Čtenáři nemají žádné racionální představy o tom, co by chtěli anebo nechtěli číst ve svých novinách – editoři jsou zaměstnáváni proto, aby to za ně rozhodli.“

Max Hastings, editor *The Daily Telegraph* v letech 1986 – 1995

(2002 in Brighton – Foy 2007: 7)

První, kdo formuloval fakt, že média vybírají do zpravodajství události podle nějakých kritérií, byl ve dvacátých letech 20. století Walter Lippmann, který ve své knize *Veřejné mínění* (1922) poprvé použil výraz „zpravodajské hodnoty“ (Burton – Jiráček, 2001: 241 – 242).

Zpravodajské hodnoty jsou *vlastnosti vyhledávaných, zpracovávaných či vybíraných událostí* (ze sociokulturního pohledu) a *možnosti jejich zpravodajského ztvárnění* (tedy novinářské neboli zpracovatelské hodnoty) (Burton – Jiráček, 2001: 241).

Brighton a Foy (2007: 14) v jedné z posledních revizí konceptu zpravodajských hodnot uvádějí jejich tři hlavní kategorie: hodnoty *formální* – vycházející ze žurnalistické profese (*journalistic/professional/formal*), hodnoty *ideologické* a *kulturální* (*ideological/culturalist*), a hodnoty *estetické*, vycházející (také) z praxe daného média (*aesthetic or medium-driven*).²⁸

Podrobně se problematice zpravodajských hodnot věnovali norští analytici Johan Galtung a Mari Rugeová (1965 in Brighton – Foy, 2007: 7 – 8). Následující text této kapitoly pracuje s jejich výčtem zpravodajských hodnot; zároveň je uvedeno, zda je daná hodnota přítomná ve faktické povaze sledované události – kauze Litviněnko:

- *význam (Relevance)* – událost má tuto hodnotu, jestliže má dopad na potenciální publikum. Kauzu Litviněnko mohla považovat za důležitou většina občanů Británie, jednak kvůli podstatě události, otravě britského občana na britském území pravděpodobně příslušníky jiného státu, a také kvůli pozdějšímu zjištění,

²⁸Poslední zmiňovaná kategorie je zároveň tou nejhůře studovatelnou: pro relevantní analýzu by bylo nevyhnutné detailně znát prostředí daného média a mít (pro analytika) osobní zkušenost přímo s tvorbou zpráv v tomto médiu. Otázkou pak ovšem zůstává míra objektivty v referování o praxi daného média z pozice in-sidera. Brighton a Foy dále uvádějí (2007: 14), že „*novináři mají tendenci být nekonkrétní, když jsou dotazováni na jejich hodnotový řebříček pro umístění událostí do zpravodajství... odpovídají „To je jasné“ anebo „To prostě víte.“*

že následkem této otravy byla i radiace zachycena na veřejných místech, která potenciálně ohrozila veřejné zdraví.

- *včasnost (Timeliness)* – pokud je událost zachycena ve svém průběhu, je větší pravděpodobnost, že bude publikována. V případě kauzy Litviněnko se všemi obraty, které v ní nastaly, bylo publikum *Daily Telegraph* informováno okamžitě (v souvislosti s uzávěrkou média).
- *jednoduchost, jednoznačnost (Simplification)* – je hodnota, která vyjadřuje, že událost je pro medializaci přijatelnější, pokud se dá srozumitelně popsat. Kauza Litviněnko byla, kromě poněkud odborného pozadí mezinárodní politiky a medicínských termínů, dobře prezentovatelná. Jak ale připomínají Brighton a Foy (2007: 21), tato hodnota do velké míry závisí na novinářských schopnostech konkrétního zpravodaje, a například na prostoru, který má pro vysvětlení události určený. Ohledně objemu prostoru, který zpráva dostane k dispozici, se ovšem jedná o „začarovaný kruh“: čím je událost zajímavější, tím se jí věnuje více prostoru, čím má více prostoru, tím může (potenciálně) být lépe vysvětlená, a zasáhnout tak další část publika, kterou bude nějaký aspekt obšírně vysvětlené události zajímat. Událost tak může získat ještě další prostor. „Začarovaný kruh“ funguje až do bodu nasycení publika zprávou.²⁹
- *předvídatelnost (Predictability)* – události, na které se novinář mohl připravit, mají potenciál být lépe vysvětlené, lépe zachycené a jejich medializování je tak pravděpodobnější. Případ Alexandra Litviněnka byl ale zcela nový a (z pozice médií) zcela nepředvídatelný.
- *překvapení, neočekávanost (Unexpectedness)*: tato hodnota byla na rozdíl od předešlé v případě kauzy Litviněnko zastoupena do vysoké míry. Jednalo se o událost zcela novou v celosvětovém měřítku: z hledisek bezpečnosti občanů ve své krajině, z hledisek možných dosahů špionážních praktik, z možného zapletení vysokých představitelů cizího státu a z hledisek použití neobvyklého způsobu likvidace. Zpráva byla nová a překvapivá (možná až šokující) pro mnoho lidí. Jediným prvkem, který se mohl vyskytovat také v osobní zkušenosti

²⁹V dnešní žurnalistice se před bodem nasycení nachází ještě stádium „probírání“ události na internetových diskusích, v rámci blogových zápisků apod. Dále, dá se usuzovat, že politikové vědí (anebo podvědomě tuší), že každá kauza jednou dospěje do svého bodu nasycení – do bodu, kdy bude událost zajímat jen pár lidí (pokud vůbec ještě někoho). Je možné, že právě z tohoto důvodu Putin zvolil taktiku téměř absolutního nevyjádřování se k otravě Litviněnka a obviněním, které proti němu vznesli Litviněnkovi přátelé a podporovatelé. Putin tak mohl uspěchat odeznění kauzy (bez ohledu na to, zda nějakým způsobem v otravě Litviněnka zaangażován byl, anebo ne, zájem na skončení kauzy zřejmě měl).

většinového publika (mezi událostmi jako je „schůzka bývalých špiónů“, „vyšetřování vraždy novinářky“ apod.) byl „oběd v sushi baru“; v kontextu ostatních tématů ale paradaxoně mohl vyznít jako nejpřekvapivější.

- *kontinuita (Continuity)* – další pokračování události. Jelikož se nevědělo, jakým způsobem byl Litviněnko otráven a zejména, kdo stál za jeho otravou, bylo pokračující vyšetřování těchto okolností slibným tématem také pro pokračování medializace. V této hodnotě se odráží také skutečnost, že když už média jednou kauzu Litviněnko do zpravodajství zařadila, bylo logické v medializaci pokračovat. V této souvislosti uvádí například Kalvas (2009: 28), že pokud médium poskytne prostor nějakému tématu a publikum zaznamená jeho existenci, má téma větší šanci, že jej příjemci budou považovat za důležité a budou o něm požadovat další informace.
- *kompozice (Composition)* – je zpravodajská hodnota, která sleduje, jakým způsobem událost v deníku zapadá mezi jiné mediované události. V analyzované kauze se novináři mohli opřít například o probíhající summit EU v Helsinkách, kde vystoupil také prezident Vladimír Putin, medializovaný v souvislosti s kauzou Litviněnko.³⁰
- *vztah k elitním osobám (Élite peoples)*: hlavní aktér zpravodajství, Alexandr Litviněnko, známou osobou před medializací otravy nebyl; lze ale usuzovat, že – zejména po své smrti – se veřejně známým stal.³¹ V případě Vladimíra Putina se jednalo o obecně známého politického aktéra.
- *vztah k elitním národům (Élite nations)* – je hodnota zastupující otázku, zda událost nějakým způsobem ovlivní vlastní národ, anebo národ, který je považován za důležitý. V kauze Litviněnko se událost z pozice Britů týkala přímo jejich vlasti; Rusko pro ně bylo známým aktérem na mezinárodním poli a významným obchodním partnerem.
- *negativita (negativity)* – kauza Litviněnko je příběhem zavraždění člověka, jedná se tedy (ve vnímání dané společnosti) o negativní, zavrženíhodnou událost.

³⁰ V případě deníku *Daily Telegraph* tak vznikl například článek *Na setkání EU s Putinem se Litviněnkovo jméno nezmínilo*. (HELM, Toby – HOPE, Christopher. *Litvinenko's name not mentioned as EU meets Putin*. London: Telegraph Media Group Ltd, 25. 11. 2006, p. 6

³¹ Svědčí o tom i knižní publikace, které byly v souvislosti s kauzou a s postavou Alexandra Litviněnka vydány: například v této práci zmiňovaný Sixsmith (2008), dále například kniha *Smrt disidenta - Otrávení Alexandra Litviněnka a návrat KGB autorů Alexe Goldfraba a Mariny Litviněnkové* (Brno: Jota, 2007).

Galtung a Rugeová (tamtéž) prezentovali také skupinu doplňujících kvalifikátorů, které definují zpravodajsky hodnotnou událost. Z nich jsou pro medializaci kauzy Litviněnko relevantní následující:

- *frekvence (Frequency)* – událost je zpravodajsky hodnotná, když je dané médium, s ohledem na postupy své práce, schopné zachycovat její vývoj. V případě kauzy Litviněnko se jednalo o zpravodajsky ideální průběh – když už média nově přinesený poznatek o kauze zveřejnila ve zpravodajství, a také rozebrala a vysvětlila v publicistice, přineslo vyšetřování opět něco nového. (Například chronologické přidávání informací: schůzka Litviněnka s jeho kontaktem v Sushi baru – kontaktem byl Ital Scaramella. Druhá schůzka Litviněnka v jistém hotelu se dvěma Rusy – jednalo se o hotel Millennium Hotel na Grosvenor Street, ruskými občany Andrej Lugovoj a tajemný muž, známý pod jménem Vladimír – muž označený za Vladimíra je ve skutečnosti Dmitrij Kovtun. Dalším příkladem postupného doplňování faktů je odhalování jedu: thallium – polonium – radioaktivní polonium).
- *smysluplnost (Meaningfulness)* – hodnota, která vychází z kulturního kontextu daného média. Událost hodnotí podle toho, zda je relevantní pro danou kulturu; zda je pro danou kulturu pochopitelná anebo nikoli. Příběh bývalého ruského špiona, který se nepohodl se svými bývalými šéfy a uprchl do Londýna, kde byl otráven, byl pro britské publikum sice exotický (co může být také zpravodajsky hodnotné), ale do jisté míry také známý pro podobnost příběhů špionážních románů (nejenom) britské literatury.

Z novinářů se zpravodajskými hodnotami po teoretické stránce zabýval například Denis MacShane (1979 in Brighton – Foy, 2007: 8), žurnalista, který později působil v Bushově vládě (ministr 2002 – 2005) (Brighton – Foy, 2007: 8), který uvádí následující kritéria: *konflikt (conflict)*, *utrpení (harmship)*, *a nebezpečí pro veřejnost (danger to the community)*, dále *neobvyklost, zvláštnost (unusualness, oddity)*, *skandálnost (scandal) a individualismus (individualism)* – neboli personalizace, přítomnost konkrétních osob. Z uvedeného výčtu by se na případ Litviněnka dala vztáhnout všechna tato kritéria.

Koncepci zpravodajských hodnot rozšířili také Harcup a O'Neill v roce 2001 (in Brighton – Foy, 2007: 8), kteří k výčtu již výše zmíněných hodnot (mocenská elita – *power élite*, celebrita – *celebrity*, překvapení – *surprise*, důležitost – *magnitude*,

relevance – *relevance*, špatná zpráva – *bad news*) za zpravodajsky hodnotnou považují také *dobrou zprávu* (*good news*), a událost s prvky zábavy (*entertainment*); tyto v samotné povaze kauzy Litviněnko chybí³². Dále zmiňují *další informování o události* (*follows-ups*) a *mediální agendu* (*media agenda*), které již o něco víc souvisí více s praxí konkrétního média než s obsahem zprávy samotné.

Nové prvky přináší také Jackie Harrison (2006 in Brighton – Foy, 2007: 9), který poukazuje na to, že důležitým prvkem k zařazení zprávy je dostupnost obrazového materiálu (*availability of pictures*) a vyvážené zpravodajství (*balanced programme*; v případě tištěného média spíše *balanced news*)³³. Tuto představu podporuje zvýšená pozornost, kterou média kauze Litviněnko věnovala, když byla 21. listopadu k dispozici uvedena jeho fotografie z nemocnice.

Jack Lule se svou perspektivou zpravodajských hodnot přiblížil k „mýtům“ (2001 in Brighton – Foy, 2007: 12) a uvádí několik archetypů aktérů, kteří jsou předmětem zpravodajského referování. Z jeho výčtu jsou na osobu Alexandra Litviněnka jako mediálního aktéra aplikovatelné následující:

- *oběť* (*victim*): Alexandr Litviněnko jako oběť vraždy
- *obětní beránek* – *ignoruje převládající mínění v dané skupině, anebo ho odmítá*: Alexandr Litviněnko ve vztahu k skupině bývalých kolegů z FSB
- *hrdina* (*hero*)
- *aktér „z jiného světa“* – „*náš*“ *způsob života versus „jejich“* (*the other world-our*) *way of life as against „Others“*): život Alexandra Litviněnka byl ve více okolnostech odlišný od života většinové populace.

Paul Brighton a Dennis Foy ve své revizi konceptu zpravodajských hodnot ovšem tyto výčty hodnotí pro editorskou praxi jako nedostatečné (2007: 7); podle nich totiž vycházejí zejména ze sociologického a psychologického kontextu. Toto konstatování odráží skutečnost, že výčty zpravodajských hodnot jsou pouze teorií; v každodenním editorském rozhodování existuje velké množství dalších okolností, které se dají jenom těžce definovat a předvídat.

³²Za prvky zábavy v referování o kauze by se ale daly do jisté míry považovat narážky na špionážní romány a thrillery, ironicky laděný komentář o „nechutném sushi“ (MOIR, Jan. *How can you trust all that sinister, glowing sushi?* London: Telegraph Media Group Ltd, 22. 11. 2006, p. 21) a zejména, kreslené vtipy, které v souvislosti s kauzou deník uveřejnil (viz Příloha č. 4).

³³Dalším velkým tématem ze zahraničí byly v tomto období například sebevražedné bombové atentáty v Iráku.

Revize konceptu zpravodajských hodnot v podání Paula Brightona a Dennise Foye dále přináší tyto postřehy:

(1) Za hlavní vlastnost zprávy, která rozhodne, zda událost bude mediovaná, Brighton a Foy považují její „netradičnost“: „*událost se stane zprávou, když vyčnívá z řady „normálních“ aktivit, jinak řečeno, stojí mimo každodenního, normálního života*“ (Brighton – Foy, 2007: 17).

(2) Brighton a Foy zdůrazňují externí vlivy (*External influences*) na editorské rozhodování; například ze strany majitele periodika, inzerenta nebo politické či jiné zájmové skupiny.³⁴

(3) V případě rozhodování o tom, zda událost nebo osoba stojí za zmínku, (*Newsworthiness of event/person*) Brighton a Foy uvádějí, že toto kritérium „*pokládá vždy více otázek než odpovědí*“ (Brighton – Foy, 2007: 10).

3.3 Agenda-setting a gatekeeping

„Tisk nemusí být příliš úspěšný, když lidem říká, co si mají myslet, ale je ohromně úspěšný, když svým čtenářům říká, o čem mají přemýšlet.“

Bernard Cohen, 1963 (in Kalvas, 2009: 13)

Předchozí kapitola ozřejmující hodnoty, které událost musí mít, aby se stala mediovanou zprávou, zároveň ukázala, že lidé „*rozhodující o výběru zpráv mají velmi ustálenou představu o tom, co asi bude publikum zajímat, a tato představa je v rámci jednoho společensko-kulturního uspořádání do značné míry shodná*“ (Hetherington, 1985 in McQuail, 2009: 319).

Tato „*ustálená představa*“ lidí pracujících v médiích, ale i dalších subjektů, které jsou do procesu mediální komunikace zapojeny, o důležitosti témat je základním – a jak zdůrazňují Burton a Jiráček (2001: 240) *konvencionalizovaným* – východiskem konceptu nastolování agendy, nebo-li agenda-settingu.

³⁴Otázka vlivu různých politických a zájmových skupin na výběr zpráv je rovněž velmi těžce zjištělnou skutečností. Určitým náznakem může být politické směřování, ke kterému se deník hlásí; viz kapitola 2. Deník The Daily Telegraph, britské tištěné periodikum.

Koncept agenda-settingu je názorem, že „*média jsou schopna určit hierarchii témat, která jsou pro společnost i jednotlivce důležitá*“ (Burton – Jiráček, 2001: 354). Agenda-setting zahrnuje nejenom proces výběru samotných zpráv, ale například v tisku také zařazení konkrétní zprávy na titulní stranu³⁵; většinou se však výraz „agenda“ používá ve smyslu „tematické obsahy“.

Kromě masmédií se koncept nastolování témat vyskytuje v dalších dvou oblastech: v tématech veřejného mínění a v tématech uvnitř politického aparátu (Dearing a Rogers, 1996 in Trampota, 2006: 114). Mezi těmito oblastmi existují vzájemné vztahy, a dochází mezi nimi k přenosu významových témat z jedné oblasti do druhé: například z mediální agendy do veřejné agendy, což v praxi znamená, že ve veřejné komunikaci budou (pravděpodobně) převládat ty témata, která jsou nabízená médií (McCombs, 2009: 30).

Kalvas (2008: 47) prezentuje závěry výzkumu, který ukázal, že efekt změny agendy tisku se v agendě veřejnosti projeví po 18 – 35 dnech a vliv tisku na agendu veřejnosti trvá 12 – 16 týdnů³⁶. Kalvas (tamtéž) uvádí, že je to proto, že vzhledem k jinému smyslovému vnímání a zvýšenému mentálnímu úsilí, které je potřebné vynaložit na získání informací, je proces čtení tisku z hlediska fungování lidské paměti efektivnější.

Agenda médií je kromě vlivů ze strany veřejnosti a vlivů ze strany politických aktérů formována také zevnitř mediálních institucí v procesu nazývaném gatekeeping. Jedná se o koncept „*jedné vstupní brány*“ pro událost do zpravodajství, a „*sklonu individualizovanat proces rozhodování*“ o medializaci těchto událostí.

Podle Shoemakerové (1997 in Trampota, 2006: 41) se „*gatekeeping týká každého komunikátora, který se účastní jakéhokoliv komunikačního aktu... (gatekeeping) začíná v momentě, kdy se komunikační pracovník poprvé dozví o aktuálním či potenciálním sdělení a končí v bodě, kdy je podmnožina těchto sdělení přenesena k příjemci.*“ Shoemakerová dále tento koncept rozšířila a podala teorii (in McQuail, 2009: 318) „*opakovaných kroků výběru, které se odehrávají během přípravy zpráv*“, zdůraznila tak úlohu inzerentů, vztahů k veřejnosti, vlivu nátlakových skupin a

³⁵ McCombs uvádí (2009: 88 – 89), že zprávy na titulní straně novin mají přibližně dvojnásobné množství čtenářů než zprávy uvnitř listu.

³⁶ Srov. například s televizí: změna v agendě se projeví po 5 – 14 dnech a trvá 2 – 8 týdnů (Kalvas, 2008: 47).

čerpání informací z rozličných zdrojů (tamtéž). Tento výčet McQuail (tamtéž) doplňuje o „rozhodování o distribuci“ a „práci redaktorů“.

Z hlediska témat, „*nejsnadnější průchod informační branou mají takzvané lidsky jímavé příběhy (human interest stories) a politické zprávy*“ (White, 1997 in Trampota, 2006: 39); kauza Litviněnko by se v prvních dnech své medializace dala zařadit do první skupiny, později již do skupiny druhé; ve své povaze má ale trvale znaky obou tematických skupin.

4. Interpretace textu

4.1 Proces dekódování

Dekódování významů z mediálních obsahů představuje poslední stádium mediální komunikace jako procesu směřujícího od podavatele sdělení k jeho příjemci.

Text této kapitoly pojednává o mediální komunikaci v podobě jednosměrného procesu, tedy od mediálních institucí k příjemcům; ve skutečnosti je tato komunikace obousměrná: když pomineme možnosti vyjádření čtenářského názoru na Internetu v podobě on – line diskusí a tradiční zasílání názorů publika do redakcí, za komunikační akt příjemců se dá považovat také jeho rostoucí nebo klesající zájem o periodikum. Míra komunikace v tomto směru závisí od míry aktivity publika.³⁷

Obojí aktivní i pasivní publikum ale dekóduje významy mediálních obsahů; tyto pro něj představují sdělení (Burton – Jiráček, 2001: 279). Jak dále (tamtéž) zdůrazňuje Burton a Jiráček, příjemci dekódované sdělení nemusí být významově shodné s tím, jež bylo podavatelem zakódováno; ve skutečnosti je shodným vyjíměčně, jak zobrazuje následující schéma.

³⁷ Medializace kauzy Litviněnko bylo z časového hlediska příliš krátké, než aby se daly vyslovit závěry, jaký účinek mělo její provedení na chování publika ve vztahu k deníku.

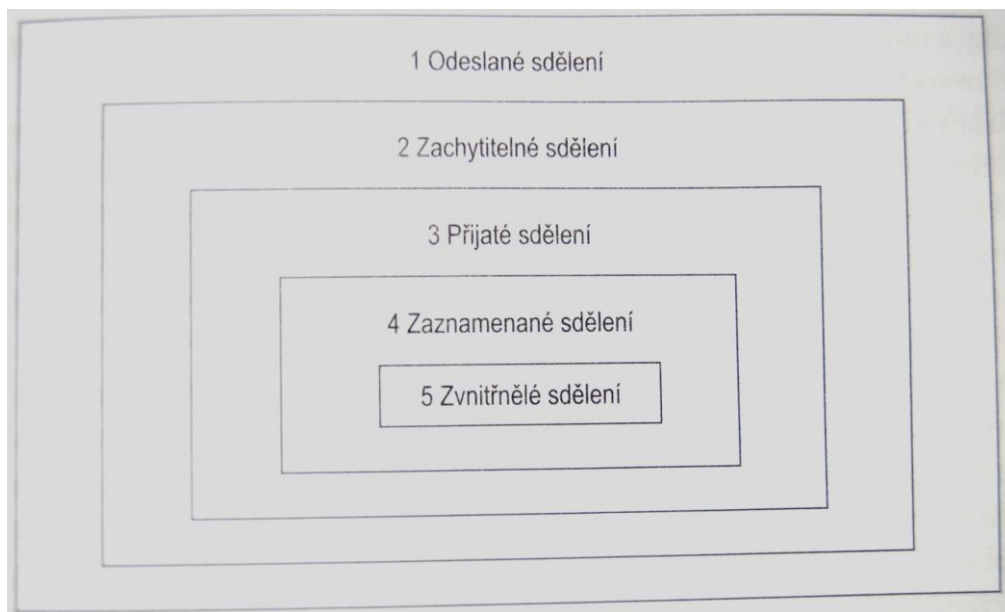

Schéma rozdílného zasažení publika. In McQuail, 2009: 425 (upravená velikost).

Na výzkum mediální komunikace a přenosu informací v jejím rámci se může aplikovat například sémiotická analýza. Jak uvádí Berger (2005: 6), „*při semiotické analýze se dočasně odděluje obsah a forma*“; obsah představuje souhrn vyřčených sdělení a forma souhrn nevyřčených.

V každém mediovaném sdělení jsou kromě vyřčených (explicitních) také nevyřčené (implicitní) představy a hodnoty, které pro publikum vytvářejí poselství (Burton – Jiráček, 2001: 279). Vyřčená sdělení jsou kódována tzv. primárním kódem; pro kódování nevyřčených poselství tištěná média pracují s obměnami svých charakteristických znaků – tzv. sekundárního kódu.

V případě deníku *Daily Telegraph* a publika, které jeho sdělení dekodovalo, je primárním kódem přirozený jazyk kultury, ve které deník funguje – angličtina, se svou gramatikou, lexikem, způsoby vyjadřování vztahů apod.³⁸

Obecné užívání primárního kódu je (nebo by mělo být) v běžné žurnalistické praxi rámcováno užíváním spisovných výrazů, důsledností argumentace a logickou strukturou textu, která v tomto případě funguje ve smyslu tzv. obrácené pyramidy, tj. uvedením nejdůležitějších poselství do prvního odstavce textu: jedná se o kompoziční

³⁸ Pro analýzu konkrétních jednotek primárního kódu viz Analytická část.

postup, kde „první odstavec zprávy není jen úvodem, nýbrž i jádrem zpravodajské výpovědi“³⁹ (Osvaldová a kol., 2001: 40).

Novináři deníku *Daily Telegraph* se kromě těchto obecných zásad žurnalistické práce řídí (nebo by se měli řídit) také interním dokumentem s názvem *Telegraph Style Book*⁴⁰, který kromě jiného obsahuje seznam zakázaných a nedoporučených slov a výrazů.

Znaky sekundárního kódů tištěných médií představují například místo, kam se zpráva v rámci listu umístí (na titulní stranu listu se umísťují zprávy, které daný list považuje za nejzajímavější, s největší důležitostí, exkluzivní apod.); použití barvy, určité velikosti písma; uveřejnění fotografie; dále například krátký, graficky oddělený text implikuje náučnou funkci nebo rekapitulaci informací atd.

4.2 Preferované čtení

Jev nazýván preferované čtení (nebo také synonymicky dominantní interpretace) je založen na přesvědčení, že proces dekódování sdělení je procesem aktivním, při kterém příjemce konfrontuje nabízené interpretace se svými názory, zkušenostmi apod. Jak uvádějí Burton a Jiráček (2001: 283), jedna z možných interpretací obsahu je podavatelem – vědomě anebo nevědomě – podporována.

Prostředky, kterými je preferované čtení podporováno, se nazývají „orientátory“ (Burton – Jiráček, 2001: 285). V případě medializace kauzy Litviněnko na stránkách deníku *Daily Telegraph* orientátorem bylo například používání fotografií v kombinaci se zpravodajským textem: fotografie zdravého Litviněnka objímajícího svou manželku v parku publikována vedle slavné fotografie, která zachycuje Alexandra Litviněnka v nemocniční posteli, mohla u čtenářů podporovat pocit lítosti a ovlivňovat jejich postoj k (údajným) viníkům otravy.

Orientátorem je například také v některých komentářích prezentovaný „společný pohled na svět“, který čtenáři naznačuje, že by jej měl sdílet také; například:

³⁹ Tento typ kompozičního postupu popisuje například Stejskal, Hlavčáková, Pürer, Zschunke.

⁴⁰ Publikace uveřejněna na: <http://www.telegraph.co.uk/topics/about-us/style-book/>

„...všichni dobrosrdeční a správně uvažující lidé se modlí o uzdravení Alexandra Litviněnka, ruského disidenta, který, jak se míní, otráven KGB.“⁴¹

Jak v této souvislosti dále uvádějí Burton a Jiráček (2001: 183 – 184), texty, v nichž nabídka jedné interpretace výrazně převažuje nad ostatními možnými interpretacemi považujeme za *uzavřené texty*; texty, jež nabízejí současně řadu možných interpretací se označují jako *otevřené texty*.

V případě deníku *Daily Telegraph* byly uzavřenými texty zejména komentáře; ale také zpravodajství deníku bylo zpracováno tak, aby „jako součást dominantní interpretace (preferovaného čtení) nabízelo postoje, názory a hodnocení převažující či akceptované v dané cílové skupině.“ (Burton – Jiráček, 2001: 286) (viz dále, významy, které bylo možné ze zpráv dekodovat).

4.3 Význam textu

Každý proces komunikace vytváří v lidských myslích významy (Burton – Jiráček, 2001: 70). Tyto významy dekodované z komunikace vedou příjemce k určité interpretaci světa; vedou ho k vytvoření si pohledu na fungování dané kultury a cizích kultur (tamtéž).

Za nejdůležitější z významů označují Burton a Jiráček (2001: 68) „sdělení o hodnotové orientaci, protože hodnoty jsou to, podle čeho se život společnosti řídí a podle čeho se její členové orientují“.

Za základní hodnotové poselství v medializaci kauzy Litviněnko deníkem *Daily Telegraph*, který vychází z britské sociokultury, by se daly považovat následující významy: (1) připravit někoho o život z důvodu jeho nesouhlasu s jinými názory je nepřijatelné a odsouzeníhodné; (2) právo na vlastní názor je hodnota, která musí být chráněna; (3) vláda je povinna zabezpečit bezpečnost všech svých občanů, a tomu by se měla podřídit i případná komplikace v mezinárodní politice anebo v oblasti mezinárodního obchodu; (4) instituce rodiny musí být chráněna; a další méně zjevné. Jak uvádí Burton a Jiráček (2001: 280), „V každém mediovaném materiálu je zpravidla celá řada možných (záměrných i nezáměrných) sdělení a ty v úhrnu tvoří několik rozpoznatelných potenciálních významů (a složitou nabídku hodnot)“.

⁴¹ In MOIR, Jan. *How can you trust all that sinister, glowing sushi?* London: Telegraph Media Group Ltd, 22. 11. 2006, p. 21.

Zjevnost významů ve zpravodajském textu souvisí se způsobem, jakým byly do textu zakódovány. Například ve většině komentářů deníku *Daily Telegraph* byl význam sdělení vyjádřen přímo.

V jiných případech bylo mediované poselství nevyřčené, ale potenciálně snadno dekódovatelné; příkladem jsou již zmiňované fotky Litviněnka s manželkou a připomínání, že má syna – v těchto případech se tak zdůrazňovala hodnota rodiny a charakteristika Litviněnka jako rodinně založeného člověka – což po jeho smrti fungovalo také jako prostředek na vyvolání lítosti.

Dalším skrytým významem nabízeným deníkem *Daily Telegraph* je postupný přesun události na druhou stranu listu, až když koncem měsíce vyšlo najevo, že Litviněnko byl otráven radioaktivním poloniem, které mohlo zároveň ohrozit zdraví jiných lidí (primárně občanů Londýna) pohybujících se na určitých veřejných prostorech, nebo využívajících k přepravě některá letadla společnosti British Airways; kauza se přesunula ze strany 4 do výběru zpráv na straně 2.

V prvním a druhém zmiňovaném příkladu byl ke sdělení hodnotového významu využit primární kód, ve třetím kód sekundární, typický pro tištěné médium (viz výše).

4.4 Opakování témat

Opakování sdělení označují Burton a Jiráček (2001: 20) jako „*nápadný rys mediální nabídky*“. Tomuto opakování nabízených obsahů přisuzují „*potvrzující funkci*“ (Burton – Jiráček, 2001: 156), to znamená, že čím častěji se nějaké sdělení opakuje, tím větší tendenci mají příjemci ho akceptovat a uvěřit mu (tamtéž).

Následující text této kapitoly bude pojednávat o účincích opakujících se prvků, konkrétně obsahových rysů sdělení; zkoumat se ale dají také například opakující se motivy podavatele (jsou převážně organizační a ekonomické povahy; Burton – Jiráček, 2001: 158), opakování charakteristik zpráv v rámci systému zpravodajských hodnot (Burton – Jiráček, 2001: 354), opakované vycházení ze stejného zdroje, například z agentury, při kterém dochází k zestejnění mediovaných sdělení nabízených v rámci dané kultury (tamtéž), a také opakování ustálených forem sdělení (respektování žánrových charakteristik). Všechny zmíněnými postupy média zvyšují přijatelnost zprávy

pro příjemce (tamtéž), protože (předpokládanou) účinnost médií do velké míry zestejšňování (*homogenizace* in Burton – Jiráček, 2001: 158) zvyšuje.

Princip opakování v důsledku posiluje přijatelnost nabízeného sdělení pro příjemce. Tento princip dobře funguje zejména u reprezentace osob – příslušníků menšin, protože jde často o oblast, s kterou má recipient malou nebo žádnou osobní zkušenost, a má tak větší tendenci charakteristiku považovat za pravdivou. Jak zdůrazňují Jiráček a Köpplová (2003: 144), média „bývají ve velké většině – jako organizace i jako instituce – spjata s převažujícími trendy ve společnosti (s tzv. hlavním proudem), a nabízejí především většinové stereotypy, tj. stereotypy rozhodujících vrstev a převažujících hodnot ve společnosti“.

Zajímavé je v této souvislosti referování deníku *Daily Telegraph*, který dvakrát za sledované období zdůraznil, že Rusové v Londýně nejsou jenom bohatí oligarchové anebo drogoví dealeri a členové zločineckých gangů, ale také sice majetnější, ale obyčejní lidé, jenž chtějí normálně žít, pracovat; jejich děti navštěvují londýnské školy apod:

„...ruské gangy obsadily Londýn jako první a začaly se angažovat v prodeji drog a zbraní, ale jejich krajané, kteří je do Londýna následovali, jsou často ze střední třídy ... kupují zde umění, posílají zde své děti do škol a aspirují na britské občanství.“⁴²

„Londýn je po celém světě známý jako „přátelské nebe“ pro mnoho Rusů – a ne všichni jsou bilionáři, jak je často sdělovací prostředky charakterizují.“⁴³

Tyto texty se postavily proti stereotypu, který, dá se usuzovat, v britské společnosti vůči ruským emigrantům převládal. Jak v této souvislosti uvádějí Burton a Jiráček (2001: 196): „Když média re-prezentují určité skupiny lidí, často s tím současně říkají něco i o kultuře, v níž působí, jelikož tyto skupiny mohou patřit k určité kultuře či subkultuře.“ Na druhou stranu se ale tímto způsobem stereotypizovalo Rusko jako země, kde se normálně žít nedá; takový názor je možno si vytvořit také z citací vybraných ruských emigrantů, například „ruská podnikatelka“ uvedla:

„...je mnohem bezpečnější být bohatší zde, než v Rusku. Doma, ... žádný bohatý byznysman neopustí svůj dům bez bodyguarda.“⁴⁴

V celkovém nazírání na kauzu Litviněnko opakování tohoto hodnocení Ruska mohlo posílit obraz Litviněnka jako oběti zla své vlasti.

⁴² In *A magnet for emigres*. London: Telegraph Media Group Ltd, 19. 11. 2006, p. 9

⁴³ In GORDIEVSKY, Oleg. *Why the West must stand up to Putin's thugs*. London: Telegraph Media Group Ltd., 21. 11. 2006, p. 4.

⁴⁴ In *A magnet for emigres*. London: Telegraph Media Group Ltd, 19. 11. 2006, p. 9

ANALYTICKÁ ČÁST

5. Metodologická východiska

Textové jednotky (zprávy, komentáře a další) publikované v deníku *Daily Telegraph* byly zpracovány (1) *kvantitativní textuální analýzou*, tedy systematickou analýzou a zjišťováním četnosti zjevných rysů obsahů mediovaného sdělení, četnosti článků a jejich rozsahu v rámci listu, a (2) *kvalitativní analýzou*, která zachycovala mediální obsahy deníku, reflektovala je vzhledem k vyvíjející se situaci a rovněž k celkové atmosféře doby a ke kontextu dané kultury, a naznačovala významy, které mohly být z textů vyvozeny.

Analýzou se prezentuje snaha zjistit poselství textu, jenž může být příjemcem zachyceno; důkazy pro vyslovení závěrů vycházejí z rozboru textových vztahů, jejich četnosti v průběhu času a z počtu referencí (opakování reference může souviset i s významem, viz kapitola 4.4 Opakování témat).

Jednotku analýzy představovaly jednotlivé, graficky oddělené novinové příspěvky s titulkem, popř. popiskem v případě fotografie anebo kresleného vtipu. Obsahové jednotky nebyly brány jako rovnocenné, při jejich analýze se v tomto případě bral v potaz také typ žánru textové jednotky (zpráva, komentář, fotografie, kreslený vtip), tj. bylo možné je kategorizovat. Sledovalo se také umístění jednotky v rámci listu *Daily Telegraph*.

Jádro analýz je zaměřeno na textový materiál, vycházelo se ale také z přesvědčení, že fotografie a další obrazy ve zpravodajství mají velký vliv na vnímání zprávy; část analýzy se proto zaměřila na obrazový materiál, který byl v souvislosti s kauzou Litviněnko v *Daily Telegraph* prezentovaný (viz kapitola 10. Analýza obrazového materiálu).

Za obsahové jednotky se považovaly také reakce čtenářů, které byly na stránkách deníku uveřejněny ve zkoumaném období v rubrice *Letters to Editor*; vycházelo se z přesvědčení, že rovněž tyto texty podléhají redakčnímu výběru, případně i úpravě,⁴⁵ a deník je nějakým způsobem považuje za zajímavé, zveřejňuje je, protože s nimi souhlasí (nebo naopak jeho obsahu odporují, případně ho doplňují), a zejména,

⁴⁵Což je jeden ze základních rozdílů internetového zpravodajství a zpráv v tištěném deníku: příspěvky čtenářů do internetových diskusí podléhají mohem menší kontrole ze strany média (i vzhledem k počtu těchto reakcí a jejich nepřetržitému přibývání).

protože se nedá rozlišit jejich vliv na čtenáře v porovnání s komentáři zaměstnanců novin (protože tito nebyli obecně známou autoritou, vystupovali pouze v rámci listu).

Do výzkumu se zahrnovaly také krátké, graficky zřetelně oddělené texty, které měly v převážné většině případů vzdělávací funkci (informovaly čtenáře například o tom, co je thallium, polonium, jak působí na lidský organizmus apod.), protože podobné texty vznikají s ohledem na konkrétní téma, souvisejí s ním, činí ho srozumitelnější a mají velký vliv na celkové vnímání a chápání hlavního textu.

Všechny zkoumané jednotky byly uveřejněny v tištěné verzi britského deníku *Daily Telegraph* v časovém období jednoho měsíce: od 1. listopadu (pravděpodobné datum otrávení Alexandra Litviněnka) do 30. listopadu 2006 (týden po jeho smrti 23. listopadu 2006)⁴⁶ a všechny se týkaly kauzy otrávení bývalého ruského zaměstnance KGB, poté již britského občana, v Londýně⁴⁷. Analýza dále sledovala, kdy se zpráva o události poprvé na stránkách deníku *Daily Telegraph* objevila, jak zde byla mediovaná Litviněnkova smrt a jaké zprávy ohledně události médium přinášelo týden následující po jeho smrti.

Samotné analýze předcházela výběr příslušného periodika (viz kapitola 3. Deník *The Daily Telegraph*) a nastudování faktických okolností sledované události (viz kapitola 1. Popis kauzy Litviněnko).

Škálováním znaků a sledováním jejich četnosti se v závěru kvalitativní a kvantitativní analýzy dala vyslovit hodnotová zjištění o povaze mediovaných sdělení, o prezentování kauzy, hlavních tématech, sociálních a kulturních pozadích média.

Metodologií tedy byla systematická práce, pro kterou byly předem stanoveny obsahy a rysy mediovaného sdělení, které v materiálech bude sledovat; zaznamenávaly se ale také nezvyklosti, odchylky, zajímavé způsoby referování apod. Byla vytvořena kódovací kniha⁴⁸, jednotlivé body které tvoří odpovědi na otevřené otázky (například: Jak byl v obsahových jednotkách charakterizovaný Alexandr Litviněnko?).

⁴⁶ Medializování události se sledovalo nepřetržitě, tj. výzkumný materiál uveřejněn o víkendech pocházel ze *Saturday Telegraph* a *Sunday Telegraph*, včetně magazinů.

⁴⁷ viz Příloha č. 1: Seznam analyzovaných textů

⁴⁸ viz Příloha č. 2: Kódovací kniha

Využití kvalitativní analýzy vycházelo například ze Davida Silvermana (2000: 8), který uvádí tyto případy, kdy pro výzkum zvolit kvalitativní analýzu⁴⁹: (1) v případě kvalitativních dat: analýza slov a obrázků místo čísel, (2) v případě „přirozeně“ se vyskytujících dat: základní metodou je pozorování, nikoliv experiment, (3) objevování spíše významů než zákonitostí.

Kvantitativní analýza byla snahou měřitelně zachytit aspekt prezentovaný analýzou kvalitativní; výstupem této analýzy jsou přesné číselné údaje zpracované v grafech.

Pro kvantitativní analýzu byly dále definovány následující hypotézy, jejichž potvrzení či vyvrácení vycházelo z výsledků hodnocení textů dle kódovací knihy:

- H1: Vzhledem k tomu, že Alexandr Litviněnko nebyl před otravou veřejně známá osoba, předpokládá se, že zprávy o jeho hospitalizaci se objevily v deníku až při zhoršení jeho stavu; nejvyšší počet zpráv deník uveřejnil den po jeho smrti.

- H2: Jelikož Velká Británie je krajina s pevnou tradicí v objektivní žurnalistice, předpokládá se, že poskytne oběma stranám (Alexandru Litviněnkovi a jeho přátelům na jedné straně, a z činu obviňovaným Vladimírovi Putinovi, Andreji Lugovému a Dmitrijovi Kovtunovi na straně druhé) přibližně stejný prostor; případnou nemožnost tohoto objektivního postupu deník čtenářům vysvětlí a zdůvodní.

6. Základní charakteristiky jednotek psaného textu

Objektem analýzy byly žurnalistické projevy dvou základních typů: (1) *formáty psaného textu* (zprávy a komentáře), a (2) *obrazové formáty používané v tisku* (obrázky a fotografie).

Následující text pojednává o formátech psaného textu; obrazový materiál související s kauzou Litviněnko je analyzován v kapitole 11, Analýza obrazového materiálu.

⁴⁹David Silverman v citovaných údajích z knihy Martyna Hammersleyho *What's Wrong with Ethnography? Methodological Exploration*. London: Routledge, 1993.

Zajímavý je pohled Hany Srpové (1998: 6), která – vycházejíc z McLuhanova rozdělení médií na horká a chladná (dle schopnosti médií iniciovat nízkou nebo vysokou participací recipienta) – nesouhlasí s jeho obecným zařazením tisku mezi média horká, ale míní, že problematika je komplexnější: v případě publicistických žánrů je příjemci předložen již hotový názor, jedná se tedy o útvar horkého média; při čtení „chladných“ zpravodajských žánrů si musí názor na věc vytvořit sám. Komentáře *Daily Telegraph* v sledovaném období byly charakteristické velmi silným prezentováním konkrétního názoru; ale výrazy hodnotícího lexika byly přítomny také v zpravodajských článcích (viz kapitola 4.2 Preferované čtení).

Obecné rozlišování formátů psaného textu na zprávy a komentáře vychází ale z charakteristiky zpravodajství jako žurnalistického projevu s funkcí informační a popisnou, a publicistiky jako projevu, který „*vyslovuje názory, komentáře a hledá souvislosti*“ (Osvaldová a kol., 2001: 14).

V případě textových formátů analýza sledovala:

- (1) četnost jednotlivých druhů psaného textu, tedy zpráv a komentářů, a jejich výskyt v průběhu trvání medializování kauzy,
- (2) autorství textových formátů,
- (3) rozmístění textových formátů v rámci listu (tj., na kterých stránkách listu se texty vyskytovaly),
- (4) rozsah textových formátů (v řádcích),
- (5) hlavní téma (hlavní témata) textu (viz kapitola 11. Průběh medializace kauzy v deníku *The Daily Telegraph*),
- (6) zmínky o hlavních aktérech kauzy Litviněnko, a prostor, který v rámci textů dostali (jejich citování přímou řečí), případně výskyt jiných významných aktérů či autorit (viz kapitola 7.2 Analýza aktérů); speciální pozornost se věnovala vykreslení Alexandra Litviněnka (viz kapitola 8. Nabízené charakteristiky Alexandra Litviněnka),
- (7) atmosféru textů, použití intertextuality, stereotypizujících výrazů; (viz kapitoly 9. Atmosféra textů, 7.1 Intertextualita, 4.4 Opakování témat),
- (8) jiné nezvyklosti.

V průběhu listopadu 2006 uveřejnil deník *Daily Telegraph* na svých stránkách 61 formátů psaného textu, z toho 52 zpráv a 9 komentářů, týkajících se kauzy Litviněnko.

Při výzkumu autorství textových jednotek zpravodajského charakteru byla zvolena následující metoda: rozdělení jednoho bodu dle počtu autorů, kteří se na textu podíleli. Dle této metody se jako nejčastější autoři zpráv ukázali tito novináři⁵⁰:

- (1) Duncan Gardham (který pokrýval například většinu zpráv týkajících se aktivit Al-Káidy),
- (2) Ben Fenton (který po osmnácti letech práce senior reportéra v *Daily Telegraph* přestoupil v květnu 2007 do deníku *Financial Times*),
- (3) Adrian Blomfield (který od října 2005 pracoval jako moskevský korespondent deníku *Daily Telegraph*; předtím byl zpravodajem z východní Afriky).

Adrian Blomfield byl rovněž nejčastějším autorem komentářů souvisejících s kauzou; dalším autorem komentářů byl například již zmiňovaný Oleg Gordievský. V rámci „své“ strany *Comment*, tedy *Komentáře* napsali 22., resp. 25. listopadu po jednom komentáři ke kauze také Jan Moirová (známá recenzemi restauračních zařízení) a Simon Heffer (sloupkař a politický komentátor, který v *Daily Telegraph* působil od října 2005).

V rámci kvalitativní analýzy se sledoval také výskyt textů v rámci listu *Daily Telegraph*⁵¹. Zpráva o otravě Alexandra Litviněnka se poprvé v listu (tak jako ve většině světových médiích) objevila 19. listopadu, zprávou krátkého rozsahu na titulní straně.⁵² V jedenácti následujících dnech se v různých podobách o kauze na titulní straně referovalo devětkrát.⁵³

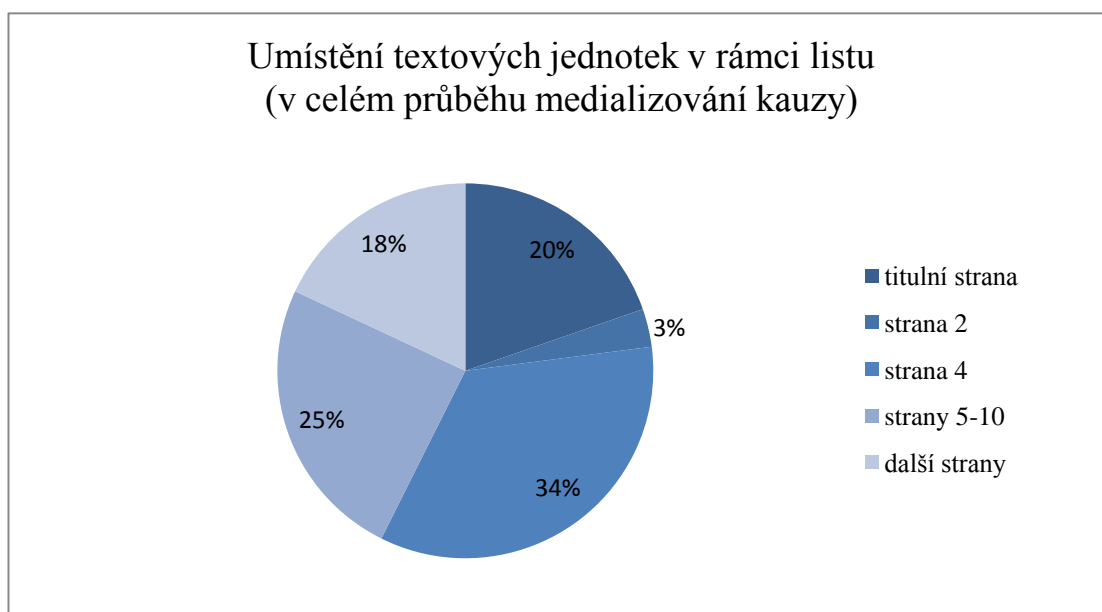
⁵⁰ Informace z <http://www.telegraph.co.uk/>.

⁵¹ V teoretické části jsou zmiňované důsledky umístění zprávy na titulní stranu periodika; umístěním na přední stranu listu se naznačuje větší důležitost zprávy.

⁵² První komentář byl uveřejněn již následující den, 20. listopadu; autorem byl moskevský zpravodaj deníku Adrian Blomfield (viz výše). (BLOMFIELD, Adrian. *Putin's hard men tighten grip on power*. London: Telegraph Media Group Ltd, 20. 11. 2006, p. 4).

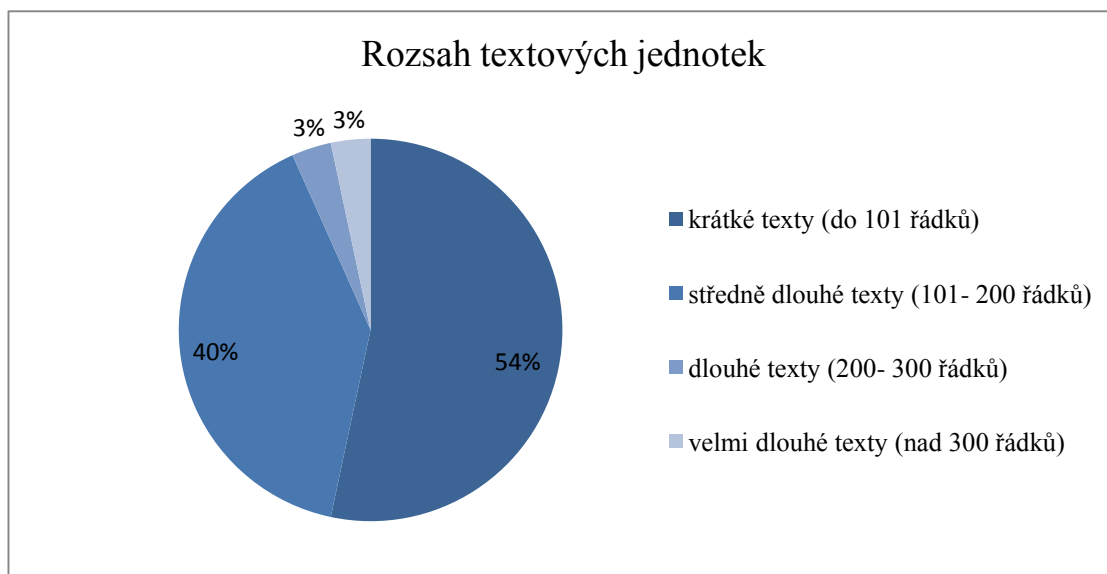
⁵³ Dne 20. listopadu se zpráva vyskytla na titulní straně pouze jako připomínka v rubrice *Digest*, která sloužila jako „upoutávka“ na článek vevnitř listu. Dne 21. listopadu byla na titulní straně opět celá zpráva, 22. listopadu začátek rozsáhlejší zprávy, která pokračovala na straně 6. Ve čtvrtek 23. listopadu se kauza Litviněnko na titulní straně objevila opět pouze v podobě jedné věty v rubrice *Digest*. Následující čtyři dny, po Litviněnkově smrti 23. listopadu, deník události zprávu na titulní straně věnoval. V úterý a ve středu 28. a 29. listopadu se kauza Litviněnko na titulní straně neobjevila; opět znova až 30. listopadu v souvislosti s možným zamořením letadel společnosti *British Airways*.

Sledování rozmístění textových formátů v rámci listu v celém průběhu medializování kauzy dále ukázalo, že téměř jedna třetina z nich byla umístěná na straně 4. Na stranu 2, kde list uveřejňoval výběr zpráv z domova, se kauza Litviněnko přesunula 30. listopadu, kdy vyšlo najevo, že radiací z látky, kterou byl otráven, mohla být postihnuta také letadla společnosti *British Airways*, kterými se jedovatá látka přepravovala. V druhé polovině listu se pak nacházela většina komentářů, oba zpravodajské texty z rubriky *News Review* a reakce čtenářů v rubrice *Letters to Editor*.

Graf č. 1: Umístění textových jednotek v rámci listu

Zprávy a komentáře byly hodnoceny i po rozsahové stránce. Zvolené byly čtyři kategorie, vycházející z počtu řádků (jelikož font i velikost stránky, kterou list v průběhu sledovaného měsíce používal, se neměnily). Většina textů (32) byly krátké texty do 101 řádků, poměrně početná byla i skupina středně dlouhých textů: 101 až 200 řádků (24). Mezi 200 a 300 řádky délky měly dva texty a dva byly velmi dlouhé: oba z rubriky *News review*, měly nad 301 řádků a zabíraly dvě stránky listu.

Graf č. 2: Rozsah textových jednotek

7. Obsahová analýza

7.1 Intertextualita

Intertextualita představuje prvky, jež příjemcům umožní dekódovat celý anebo částečný (přidaný) význam textu tím, že se daný text odkazuje k jiným textům. Tento způsob vnímání „vychází z obecné lidské schopnosti porozumět světu ... díky možnosti odkazovat se k vlastním předešlým zkušenostem.“ (Burton – Jiráka, 2001: 179). Intertextualita v pojetí Burtona a Jiráka (tamtéž) „představuje otevřený soubor specifických „odkazů“, jimiž se v textu jiné texty připomínají.“

Berger uvádí (2005: 26 – 27), že intertextualita je jev, kdy se v textu použije – vědomě nebo nevědomě – materiál z jiných, předtím vzniklých textů. Berger (tamtéž) zároveň upozorňuje, že aby tento jev fungoval a odkazování se k jiným textům mělo zamýšlený efekt, je nezbytné, aby publikum tyto původnější texty znalo.

V novinových člancích a komentářích, které byly předmětem analýzy, se nacházely dvě oblasti, z kterých novináři pro využívání intertextuálních odkazů čerpali: literární oblast a historická oblast, a to v následujících způsobech:

- (1) využití silných intertextuálních vazeb, založených na primárním kódu (jazyku); tato intertextualita byla nevyřčená v smyslu nedefinování původního textu nebo typu textu, ke kterému se odkazuje; jednalo se například o vykreslení atmosféry detektivního románu typickým lexikem:

„Tmavý večer již začal padat na sobotní Moskvu, když silné auto se řítilo dolů Leninovou třídou a poté z ní vyjelo u řady šedých obytných domů. Čečenský úředník, vysoce postavený člen FSB, byl uvězněn v kufří autu.“⁵⁴

- (2) přímé upozornění čtenáře, že je využíván intertextualita (nabádání čtenáře ke spolupráci, aby si konkrétní text a jeho charakteristiky hned představil): jedná se o odkazování k románům – ke špionážním obecně, anebo k románům Johna le Carré⁵⁵. Zde se dá předpokládat, že i kdyby čtenář romány Johna le Carré neznal, jejich přívlastek „špionážní“ poslouží novináři stejně efektně a v dostačující míře. V tomto smyslu se dá doplnění libovolného autora špionážních románů považovat pouze za aktualizaci spojení „špionážní román“. Tento způsob intertextuality se vyskytuje například v následujících formulacích: „zápletka jako z románů Johna le Carré“ a dále „tento svět Johna le Carré je stejně špinavým, jakým byl vždy. Pouze osoby a obsazení – a jedy – se mění.“

- (3) odkazování se na obecně známou historickou událost: například studenou válku, období Sovětského svazu apod. Mnozí čtenáři měli v roce 2006 s těmito reáliemi přímou osobní zkušenost – a dá se předpokládat, že mladší čtenáři *Daily Telegraph* s nimi byli dostatečně obeznámeni.

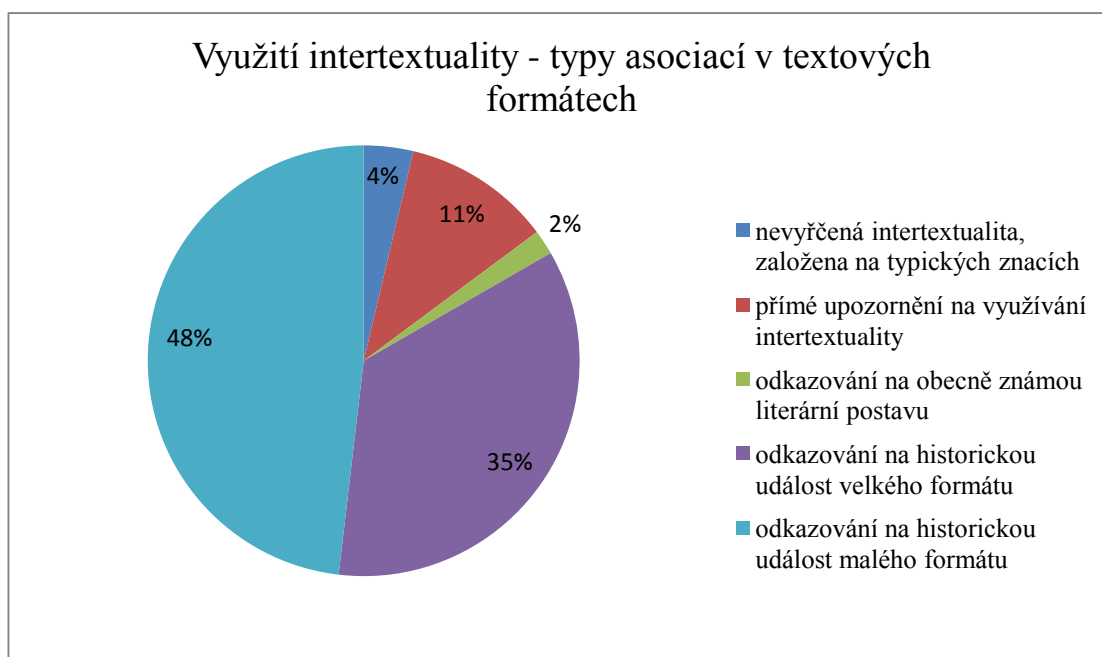
- (4) odkazování na historické události menšího rozsahu než například studená válka. Většina z nich byla méně známa, byly tedy podrobně vysvětlovány, na ty známější bylo odkazováno přímo: zmiňovala se například otrava ukrajinského prezidenta Juščenka a pro velkou podobnost s případem Litviněnka vražda bulharského disidenta Georgiho Markova v Londýně. Vysoký počet tohoto typu intertextuality vychází ze žurnalistické praxe hledání jiných podobných událostí,

⁵⁴ In BLOMFIELD, Adrian. *Putin's hard men tighten grip on power*. London: Telegraph Media Group Ltd, 20. 11. 2006, p. 4

⁵⁵ Vlastním jménem David John Moore Cornwell; britský autor několika románů se špionážní tematikou. Sám le Carré pracoval jako agent britské tajné služby MI5. (zdroj: www.spisovatele.cz/john-le-carre; www.johnlecarre.com)

využívání různých tabulek s drobnými poznatky, sestavováním výčtů podobných událostí v minulosti apod.⁵⁶

(5) odkazování se na literární postavu. V článku z 24. listopadu byla pro vykreslení charakterových vlastností Alexandera Litviněnka využita postava Dona Quijota. Početné zastoupení jednotlivých způsobů intertextuálního odkazování zachycuje následující graf.

Graf č. 3: Využití intertextuality – typy asociací v textových formátech

V určitém smyslu by se za projev intertextuality daly považovat také krátké, graficky oddělené texty s naučnou funkcí, které, často pouze heslovitě, objasňovaly okolnosti medializované kauzy. Například se jednalo vysvětlení účinků thallia a polonia na lidský organismus, připomínala se klíčová data kauzy, jména aktérů apod.; tyto krátké texty se odkazovaly k hlavním zprávám o události.

Kvůli charakteru případu Litviněnko je jeho medializace plná intertextuality. Nicméně, jak uvádí například Berger (2005: 27), někteří vědci jsou toho mínění, že každá kreativní činnost je intertextuální, a tedy, že všechny texty vždy odkazují na jiné texty.

⁵⁶ Podobná praxe je sledovatelná například při zprávách o leteckých neštěstích, přírodních katastrofách apod., kdy novináři s hlavním textem často prezentují menší texty, odkazující na podobné události, například „Deset největších leteckých neštěstí“ anebo „Velké hurikány od roku 1945“.

7.2 Analýza aktérů

Analýza aktérů kauzy sledovala dvě skutečnosti: (1) kolikrát byli v průběhu medializování kauzy jednotliví její aktéři vzpomenu ti (na počet textů, nikoli početně v rámci textu), a (2) zda a kolikrát dostali v rámci textů prostor k vyjádření (byli citováni přímou řečí).

Zároveň se sledovalo vystupování jiných aktérů, například anonymních zdrojů či známých autorit.

V souboru všech 61 textových formátů byl nejvíce zmiňovaným aktérem Alexandr Litviněnko, který byl uveden v 82 % textů; jeho jméno nebylo vzpomenu to pouze v některých (naučně zaměřených) textech o thalliu nebo poloniu. V pořadí dalším nejčastěji zmiňovaným aktérem byla organizace ruských tajných služeb KGB (v 64 % textů); v podobě jejího novějšího názvu se objevila pouze ve 34 % textů.

Dále následují ruský prezident Vladimír Putin (54 % textů) a ruská vláda, často vystupující pod synekdochickým „Kreml“ anebo „Moskva“ (51 % textů). Na straně druhé, britská vláda v čele s premiérem Tony Blairem vystupovala jako aktér v 16 % textů; detektivové ze Scotland Yardu byli přítomni ve 44 % textů.

Ze skupiny Litviněnkových přátel a rodiny se shodně ve 33 % všech textů vyskytovaly zmínky o Borisu Berezovském a o Litviněnkově rodině (jeho manželce Marině, synovi Anatolijovi anebo otci Walterovi); ve 21 % textů vystupovali další Litviněnkovi přátelé Alex Goldfarb a Achmed Zakajev.

Ital Mario Scaramella, který byl prvním podezřelým, vystupoval ve 33 % textů; Andrej Lugovoj jako v chronologickém pořadí druhý podezřelý ve 26 % případů. Jeho obchodní partner Dmitrij Kovtun byl ze začátku medializovaný jako „tajemný muž jménem Vladimír“ a pod touto charakteristikou vystupuje ve 15 % textů; pod svým vlastním jménem pak v dalších 10 % textů. Dalším podezřelým z otrávení Litviněnka byla skupina blíže neurčených ruských agentů, která byla přítomna ve 25 % textů.

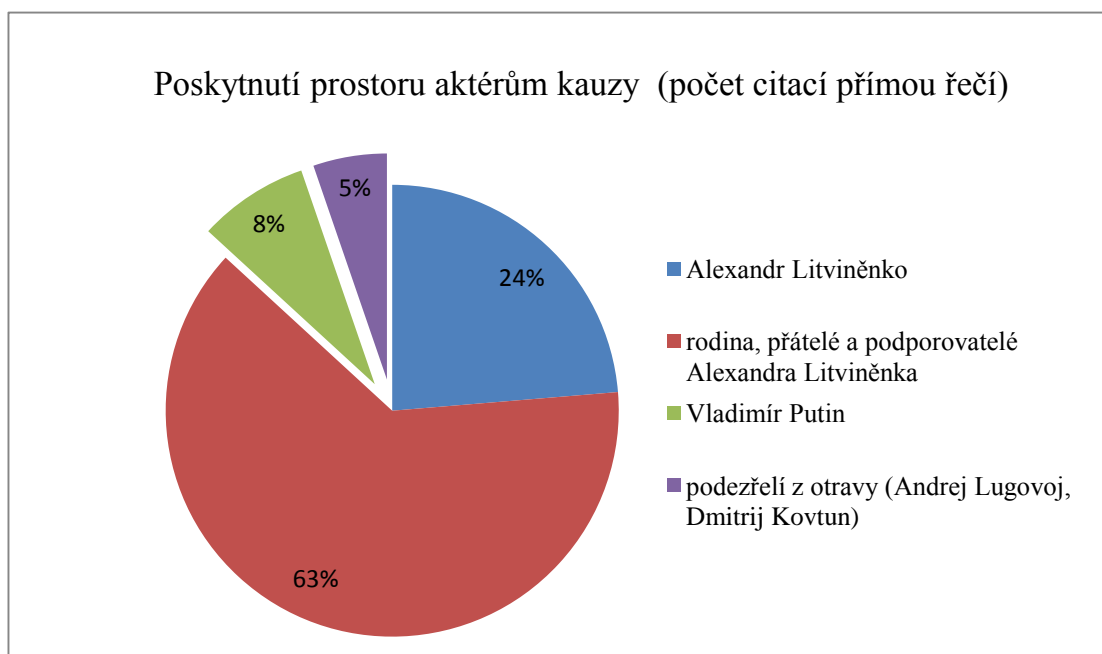
Deník *Daily Telegraph* v každém textu, který přímo popisoval vývoj kauzy, citoval jejího hlavního aktéra, anebo odborníka na určitý aspekt kauzy.

Obecně se v denících citace využívají s těmito účinky: (1) citování zvyšuje poutavost textu a aktualizuje jej, a to jak po tematické stránce (změna osoby vyprávěče, vyslovení názoru), tak po formální (grafická pestrost textu: využití uvozovek, dvojteček, popř. kurzívy); (2) uveřejněním citací aktérů může novinář prezentovat různá stanoviska

při zachování objektivitu textu, zároveň přímá řeč působí věrohodněji, než pouhá parafráze; posiluje dojem objektivitu média, autentičnosti mediovaného sdělení; (3) citování autorit anebo expertů zvyšuje důvěryhodnost média, protože tito jsou obecně považováni za důvěryhodných, a navíc se často vyjadřují k témě, která je čtenáři vzdálená (Burton – Jirák, 2001: 362); (4) citací se v textu zároveň vytváří charakteristika osoby, například ve způsobu vyjádření emocí. V případě typického idiolektu aktéra se zároveň může v povědomí čtenáře vytvářet představa o charakteristice a způsobu vyjadřování celé skupiny osob, ke které aktér přináleží; při opakovaném výskytu může dojít k vytvoření stereotypní představy. (5) při uveřejnění citace se (znova) uvádí jméno hlavního aktéra, co může u čtenáře posílit dojem důležitosti osoby a zvýšit jeho zájem o zprávu.

Analýza zaměřená na citování, resp. poskytnutí prostoru jednotlivým aktérům kauzy Litviněnko na stránkách deníku Daily Telegraph, se snažila dokázat anebo vyvrátit použití objektivních žurnalistických postupů v tomto případě.

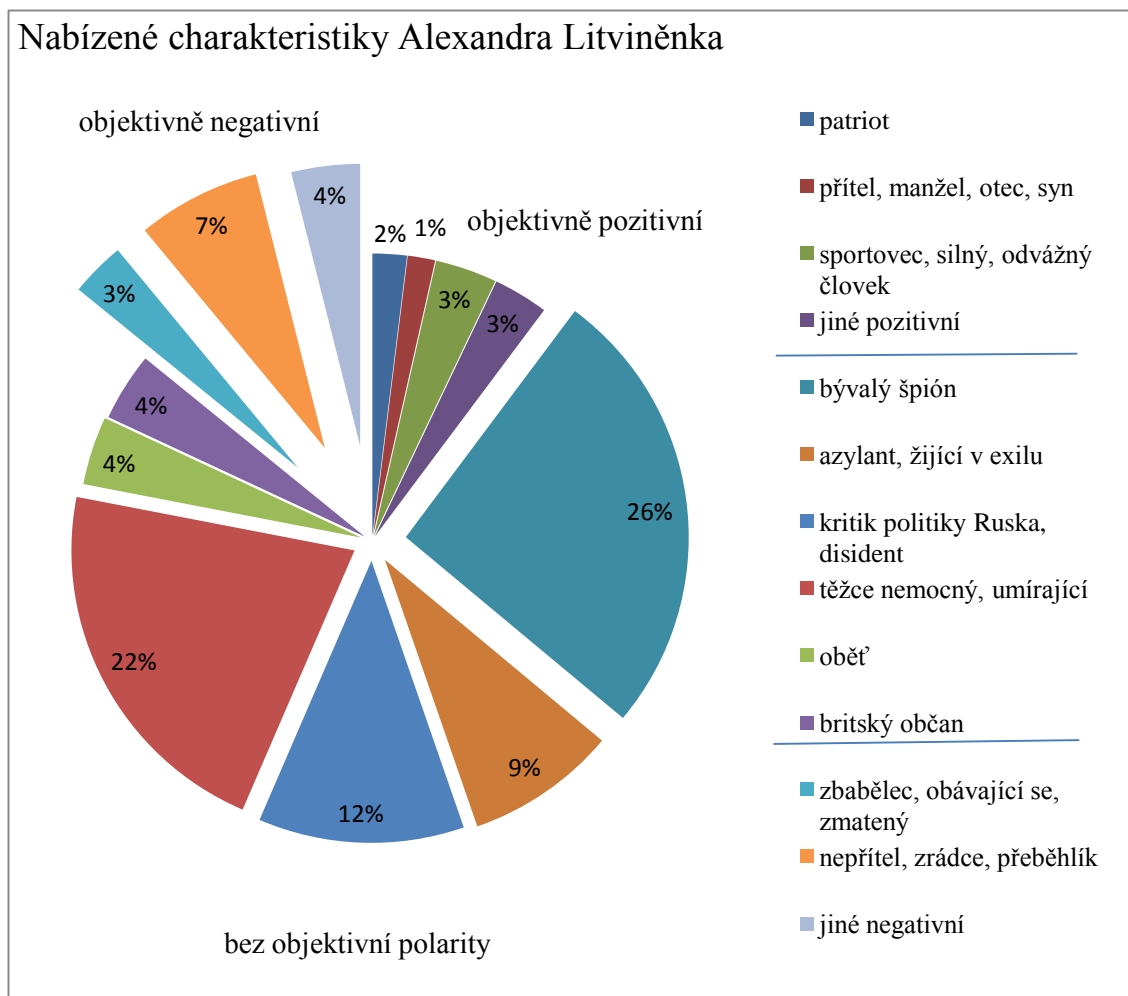
Vyčíslení počtu citací v textech ukázalo, že názory prezentovány Alexandrem Litviněnkem a jeho přáteli dostaly v deníku nepoměrně větší prostor oproti reakcím Vladimíra Putina a z otrávení Litviněnka podezřelých Lugového a Kovtuna. Názornost tohoto nepoměru je zachycena v grafu:

Graf č. 4: Poskytnutí prostoru aktérům kauzy (počet citací přímou řečí)

8. Nabízené charakteristiky Alexandra Litviněnka

V analýze obsahů textů publikovaných v deníku *Daily Telegraph* se dále sledovalo lexikum, jakým byl na jeho stránkách charakterizován Alexandr Litviněnko; výsledky analýzy prezentuje následující graf. Zařazení těchto charakteristik do tří oblastí (vlastnosti objektivně negativní, objektivně pozitivní a pak ty, u kterých se polarita objektivně určit nedala) ukázalo, že Alexandr Litviněnko byl vykreslen převážně za pomoci přívlastků pocházejících z neexpresivního lexika.

Graf č. 5: Nabízené charakteristiky Alexandra Litviněnka

9. Atmosféra textů

Pod pojmem atmosféra textů se zde rozumí takové použití znaků primárního i sekundárního kódu, které mohlo u čtenáře silně navodit určitý pocit a přivést ho k určitým interpretacím; tento pojem částečně souvisí s koncepcí preferovaného čtení při dekodování významů.

V případě medializace kauzy Litviněnko se v textových formátech deníku *Daily Telegraph* dala několikrát pojmenovat atmosféra textu.

Početně největší skupinu představují texty, v nichž byla přítomna atmosféra, která by se dala pojmenovat jako rusofobie. Velmi negativním vykreslením poměrů v zemi, zdůrazňováním zločinnosti a častým odkazováním na časy Sovětského svazu atd. se mohl u recipienta vytvořit pocit strachu a obav z Ruska jako země. Většina těchto pasáží přímo anebo nepřímo určovala prezidenta Putina jako za tento stav odpovědnou osobu. Tento typ atmosféry byl navozen převážně využitím expresivně zbarvených výrazů; dal se ale dešifrovat také například z určitého seřazení jednotlivých pasáží v článku při jeho lineárním vnímání (za odstavcem o praktikách v bývalém Sovětském svazu text pokračoval odstavcem o vládě prezidenta Putina).

Nejasnosti kauzy Litviněnko se promítly také do tajemné atmosféry některých textů, k vyjádření které se rovněž využívalo specifické lexikum v celých větách, anebo také použitím neurčitého „oni“ bez dalšího vysvětlování: „*oni si pravděpodobně mysleli, že zemřou na zástavu srdce třetí den.*“⁵⁷

Někdy se tajemnost v textu (úmyslě anebo neúmyslně) navozovala také uměle: například 26. listopadu je uveřejněna věta „*...dva Rusové a italský profesor, který obědval s Litviněnkem v japonské restauraci v Londýně*“, i když v té již byla známá jména aktérů i místní lokace kauzy.

Dalším typem dešifrovatelné atmosféry je stupňování napětí ohledně možného vzniku politického konfliktu dvou zemí, Ruska a Británie.

Zejména na konci sledovaného období se pak v textech vyskytla atmosféra paniky a prezentování obav z možného ohrožení veřejného zdraví.

⁵⁷ In ALDERSON, Andrex. Leading Russian critic of Putin's regime is poisoned in London. London: Telegraph Media Group Ltd, 19. 11. 2006, p. 1

V této souvislosti stojí za zmínku skutečnost, že *Daily Telegraph* všechna tato hodnotová vyjádření, která navozovala konkrétní atmosféru, artikuloval sám, tj. neprezentoval názor žádné skupiny společnosti (nebyla provedena žádná anketa mezi britskými občany, která by se ptala, zda se obávají radiace anebo jaký mají vztah k Rusku jako zemi; deníkem dotazováni nebyli ani občané Ruska).

10. Analýza obrazového materiálu

Když se na chvíli oprostíme od toho, že i napsané písmo může být považováno za obraz v smyslu, jakém jindy chápeme obrázky nebo fotografie⁵⁸ (zejména pro ty, kteří kód daného písma neznají a neumějí ho číst - vnímají tak především jeho tvar, nikoliv význam, který obsahuje), stejně musíme uznat, že i seriózní tisk dnešní doby je plný obrazu. Velké množství obrázků, které nás, a nejenom v médiích, obklopují, dalo vzniknout pojmu *ikonosféra*⁵⁹. Tento pojem v sobě zahrnuje i přesvědčení, že tyto obrazy jsou nositeli mnohých významů buď sami o sobě anebo také v kombinaci s textem.

Martin Foret (rok, in autor, rok: 269) připisuje používání fotografie a obrazu takový význam, že období této praxe nazývá *Nièpceho-Daguerrovou galaxií*.⁶⁰

Důvodem následující analýzy obrazového materiálu, který deník *Daily Telegraph* publikoval ke kauze Litviněnko, je přesvědčení mnohých autorů o velkém vlivu obrazu na vnímání událostí. Jak uvádí Foret (2008 in Foret – Lapčík – Orság, 2008: 288): gramatice verbálních kódů je potřeba se učit, ale k obrazům, které se staly dominantní součástí masové komunikace, recipienti přistupují jako samouci, a tak jsou jimi často velmi snadno manipulovatelní. Burton a Jiráček připisují moc obrazu dalšímu jeho aspektu (2001: 37): „nelze vyloučit, že nás obrazy ovlivňují daleko silněji než slova, mimo jiné proto, že se daleko víc podobají skutečnému světu, v němž žijeme“.

S vlivem obrazu na vnímání významů souvisí také jeho rozdílná percepce oproti psanému textu. Jak ozřejmuje Vilém Flusser (in Foret – Lapčík – Orság, 2008: 285):

⁵⁸ vycházejíc z jejich vizuální podoby – vnímání zrakem

⁵⁹ pojem ikonosféra např. Martin Foret (2008 in Foret – Lapčík – Orság, 2008: 269)

⁶⁰ srov. s: McLuhan po Gutenbergově galaxii řadí etapu tzv. Marconiho galaxie, která je typická pro masovou komunikaci, založenou na principu využití elektrické energie a elektromagnetického vlnění (Foret, 2008 in Foret – Lapčík – Orság, 2008: 270)

„čtení - mediální zpracování obrazu probíhá analyticky (první holistický vjem je rozkládán na jednotlivé prvky), zatímco čtení verbálního textu je syntetické (první izolované znaky, například slova, jsou skládána v konečný smysl“. Obrázek na titulní straně novin nás tak zaujme spíš, než pouze psaný text, protože jsem schopni z něj na první pohled nějaký význam vyčíst.

V otázce objemu významů, který je člověk schopen z obrazu objektivně pojmout (tedy nehledě na subjektivní schopnosti každého jedince) se názory odborníků liší. Dle Vítězslava Horáka (2008 in Foret – Lapčík – Orság, 2008: 258), „*pozorné studium obrázků samozřejmě i bez znalosti kontextu odkryje alespoň rudimentární vrstvy jejich významů*“. Horák dále tvrdí (tamtéž), že obrazy nemají na první pohled v užším slova smyslu žádný kód a klíč k interpretaci není mimo plochy samotného obrazu; „čtení“ obrázků je tak snadnější jak čtení textů. Tomuto názoru odporuje Foret, který tvrdí (2008 in Foret – Lapčík – Orság, 2008: 282 – 283), že „*všechna zobrazení jsou kódována*“; a zastává názor, „*že všechny obrazy je třeba důsledně chápat jako texty, které je nutné číst*“. Foret dále (2008 in Foret – Lapčík – Orság, 2008: 285) zdůrazňuje hledisko kulturní antropologie, která dle něj svou prací dokazuje, že dekodování obrazu není jednoduché, a že se jedná o kód stejně složitý, jako písmo. K větší složitosti obrazu se přiklánějí také Burton a Jiráček (2001: 36): „*platí, že v každém obraze je víc významů, než kolik jsme jich zaznamenali na první pohled*“.

Na kulturních studiích obsahově stavějí angloamerická vizuální studia, obor, o jehož teoretické přístupy se opírá i následující analýza kreslených vtipů týkajících se kauzy Litviněnko.

Obor vizuálních studií se rozvinul v osmdesátých letech a v dnešní době sleduje také jiné oblasti tvorby a používání obrazu, než jenom umělecké projevy, jak to bylo v jeho počátcích (Filipová, 2008 in Foret – Lapčík – Orság, 2008: 240). Dochází také k synkretizmu: například ve Velké Británii se pro východiska vizuálních studií „*používají poststrukturalistické, psychoanalytické či feministické teorie*“ (Filipová, tamtéž). Obecně má tento obor „*v angloamerickém prostředí poměrně silné postavení*“ (Filipová, 2008 in Foret – Lapčík – Orság, 2008: 244).

Analýza kreslených vtipů vychází z (1) popisu těchto vyobrazení z čistě vizuálního hlediska a (2) z dalších rovin jejich možného vnímání.

Všechny tři kreslené vtipy jsou z vizuálního hlediska poměrně jednoduché, obsahují pouze dvě barvy, bílou a černou a jejich odstíny, a zobrazují pouze několik objektů. Celkově je jejich realizace málo technicky složitá.

Na první obrazové jednotce z 21. listopadu lze určit lokalitu, do níž je obraz umístěn: město Londýn synekdochicky zastupuje slavný Big Ben. Zatažená obloha obrazu vyvolává pochmurnou atmosféru. Na obraze vyniká postava, jejíž nápadné fyziologické rysy dávají rozpoznat, že se jedná o Josifa Stalina.

Druhý obraz na první pohled zachycuje pozitivní atmosféru pohostinnosti, kdy ruka patřící jedné postavě nalévá tekutinu z láhve do připravené skleničky, kterou drží ruka druhé postavy. Postavy nejsou zobrazeny. Idylku však kazí etiketa láhve, z níž tekutina do skleničky bude proudit: představuje variaci na známou pirátskou lebku se zkříženými hnáty, ovšem v tomto případě je místo lebky jasně rozpoznatelný obličej Vladimíra Putina. Láhev s etiketou svým tvarem evokuje láhev vodky, stereotypně typického ruského destilátu.

Obrázek z 28. listopadu víc než předešlé na první pohled evokuje kauzu Litviněnko. Nachází se zde typická ruská matrjoška, z níž tři již vybrané stojí složené, čtvrtá, nejmenší, je otevřená, ale místo další, ještě menší matrjošky je v ní vidět černá rakev se jménem Alexandra Litviněnka.

Pro vtipy deníku *Daily Telegraph* platí, že ve svém obsahu mají prvky s vysokou mírou vysvětlitelnosti, kterých dekodování, jak uvádí Filipová (2008 in Foret – Lapčík – Orság, 2008: 238), „je odvoditelné z našich obecných znalostí“. Do této kategorie spadají prvky jako Big Ben, Stalin, matrjošky, pirátská vlajka s lebkou a zkříženými hnáty.

Pro úplné pochopení pointy vtipu je ovšem znalost kontextu nevyhnutná; například i u nejsrozumitelnějšího třetího vtipu se dá předpokládat, že čtenář sice pochopí, že umřela osoba jménem Alexandr Litviněnko, vyvodí i metaforu Ruska v podobě matrjošek, pro celkovou srozumitelnost (a případnou vtipnost obrázku) je ale znalost aktéra a okolností jeho smrti nevyhnutelná. Podobně ve druhém případě kontext události obrazu doplňuje informaci, že Litviněnko byl pravděpodobně otráven jedem, který požil spolu s nabízeným nápojem nebo pokrmem.

Lze tedy říct, že vtipy deníku *Daily Telegraph* představují komplikovanější typ mediálního obrazu, který obsahuje takové prvky, s kterými se v každodenním prostředí běžně nesetkáváme, a nejsou tak vyvoditelné z obecné zkušenosti. Tento typ obrazu je

určen užšímu publikum v určitém ustáleném diskurzu, který v tomto případě představuje rámec zpráv deníku.

Mezi další možné roviny interpretace obrazu patří například zaměření se na hlouběji ukryté stereotypy. Tak se například dá přijít se závěrem, že dle obrazu je v Londýně pořád zatažená obloha, anebo, že Rusem nabízený alkohol je vždy vodka a Rusové jsou ti, co vodku pijí.

Lze analyzovat i další roviny, například u všech třech obrázků převládající tmavé pozadí, co může sice souviset se snahou o kontrast s bílým pozadím běžné novinové strany, ovšem na celkové vnímání má tmavá barva svůj vliv.

Obrázky se dají hodnotit i v souvislosti s texty, které je doplňovaly; v prvním případě to bylo „...*Ale jeho duše stále pochoduje...*“⁶¹ (myšleno Stalinova). V druhém obrazu s nabízeným (alkoholickým) nápojem to byl text „*Co je tvým jedem?*“⁶². Ve třetím případě autor typicky ruské matrjošky doplnil citátem bristkého státníka Winstona Churchilla o této zemi: „*Hádanka obklopena tajemstvím, schovaná uvnitř záhady.*“⁶³

Na závěr by se dalo poznamenat, že všechny tři obrázky byly uveřejněny na straně 22, v rubrice *Comment*, tedy *Komentáře*.

Analýza fotografií publikovaných na stránkách deníku v sledovaném období vycházela z kategorií stanovených v kódovací knize (Příloha č. 2). Sledovaly se následovné aspekty: (1) zda fotografie u textu týkajícího se kauzy Litviněnko přítomna je, (2) *Kdo* je na fotografii- zda zachycuje aktéra kauzy, autoritu, která kauzu komentuje, anebo neznámou osobu (osoby) ve smyslu ilustrační fotografie, a obdobně, (3) zda je možné z fotografie doplnit odpověď na zpravodajskou otázku *Kde?* – kde se událost odehrává: sledovalo se, zda jsou zachyceny hlavní místní lokace kauzy, anebo, zda je použita fotografie nějakého místa jako ilustrační.

⁶¹ „...*But his soul goes marching on...*“ 21. listopadu

⁶² *What's your poison?* 26. listopadu

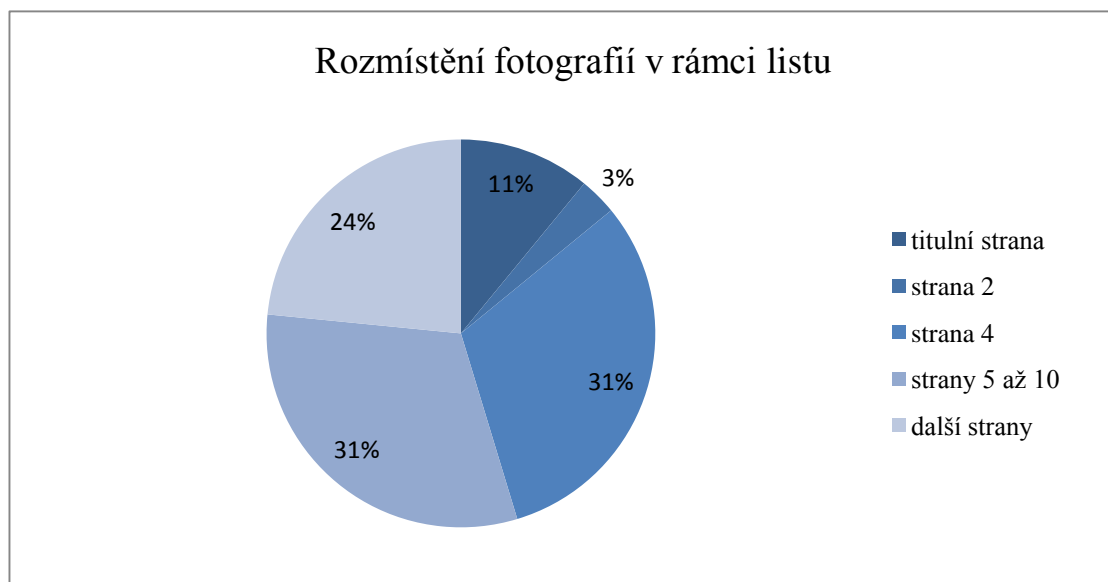
⁶³ „... *A riddle wrapped in a mystery inside an enigma.*“ (*Winston Churchill on Russia*) 28. listopadu

Na 61 textových jednotek kauzy Litviněnko připadlo 64 fotografií⁶⁴; poměrně tedy přibližně jedna fotografie na jeden text. Vyskytly se případy, kdy některé texty byly doprovázeny více fotografiemi a u některých nebyla fotografie žádná; kvantitativní analyzování ale ukázalo, že na vnímání kauzy jako celku, tak, jak byla v deníku *Daily Telegraph* medializovaná, mohly fotografie, mimo jiné pro svůj počet, na čtenáře silně působit.

Dominantní pro svůj vliv je zejména použití fotografie na titulní straně listu; tyto fotografie mají také většinou větší rozměry. V sledovaném období bylo na titulní straně publikováno 7 fotografií (11 % z celkového počtu); na všech kromě jediné (zobrazující Vladimíra Putina, vedle kterého byla stejně velká fotografie Alexandra Litviněnka) byl zachycen Alexandr Litviněnko.⁶⁵

Na dalších stranách listu byl výskyt následující: na stránce 4 deník uveřejnil 20 fotografií, na stránkách 5 až 10 publikoval 20 fotografií, na dalších stranách 15 fotografií; dvě fotografie se nacházely na stránce 2.

V porovnání s výskytem zpráv o kauze Litviněnko byly fotografie více v první polovině listu; texty publikované na dalších stranách – převážně komentáře – byly většinou bez fotografie. Nejvíce fotografií (stejně jako nejvíce textových jednotek) bylo zveřejněno 25. listopadu.

Graf č. 6: Rozmístění fotografií v rámci listu

⁶⁴ V jednom případě je za fotografii považována i grafika, která fotografii obsahuje (obraz byl publikován 30. listopadu na straně 2). Do následujícího textu o fotografických obrazech nejsou počítány jiné ilustrace, např. kreslené vtipy.

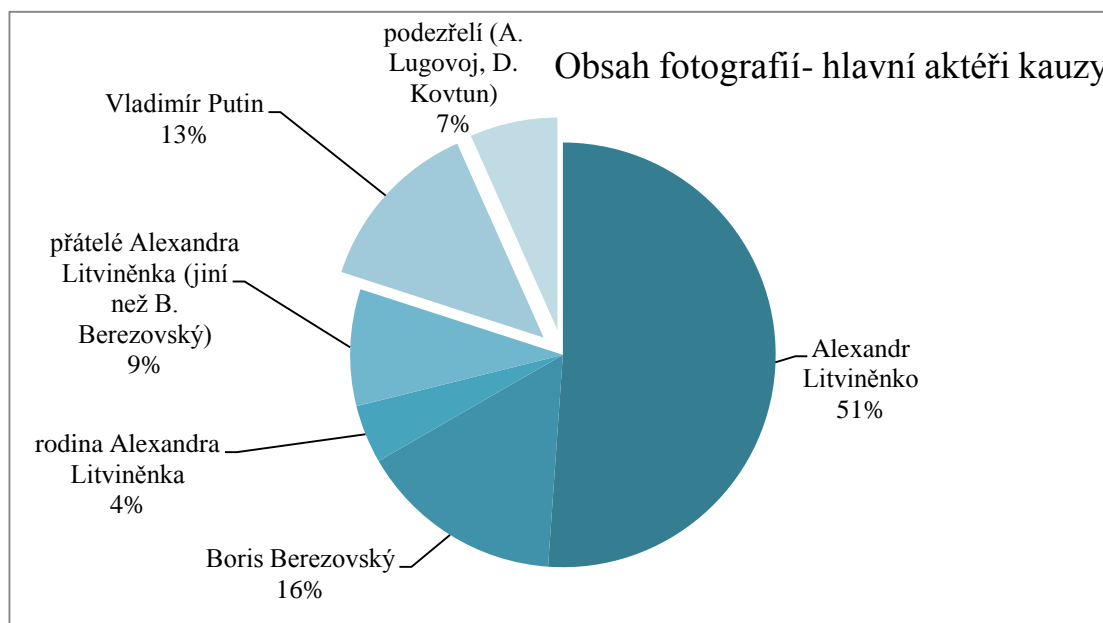
⁶⁵ Titulní fotografií Alexandra Litviněnka byla zejména jeho slavná fotografie z nemocnice, viz dále.

Po obsahové stránce je minimum analyzovaných fotografií ilustračního charakteru; výjimku tvoří fotografie talíře s polévkou ze sushi baru (22. listopad), ampulky polonia (29. listopad). Částečně by se za ilustrační dala považovat také fotografie vlajky Sovětského svazu (25. listopad) a fotografie Rudého náměstí jako symbolu pro Moskvu a ilustrační fotografii místa (27. listopad). V souboru fotografických jednotek se nachází také jedna grafika, která zachycuje mapu s destinacemi společnosti *British Airways*. Nebyla použita žádná ilustrační fotografie postavy, ani montážná situační fotografie apod.

Další skupinu fotografií prezentovaných ke kauze představovaly různé tematické fotografie zejména historických postav: například dne 19. listopadu byla uveřejněna fotografie Georgie Markova; 25. listopadu fotografie Irene Curiové, objevitelky polonia.

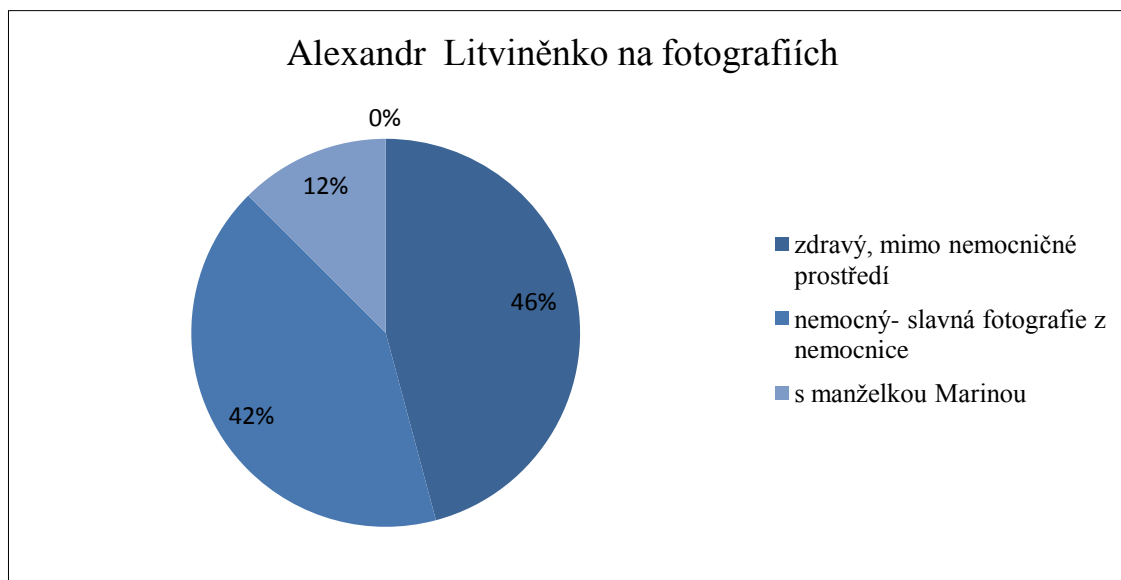
Fotografie místních lokací byly tematicky uzavřené, jednalo se o fotografie baru Itsu na Piccadilly Circus, fotografie Millennium Hotelu a záběry domu rodiny Litviněnkových. Z těchto byly nejpočetnější fotografie sushi restaurace Itsu (čtyři fotografie); dá se předpokládat, že z toho důvodu, že to byla první známá lokace nalezení stop radiace a první místo, označené za pravděpodobné dějiště otrávení Alexandra Litviněnka.

Početně největší skupinu představují fotografie hlavních aktérů kauzy; četnosti obsahů těchto fotografií prezentuje následující graf.

Graf č. 7: Obsah fotografií – hlavní aktéři kauzy

Podobně jako v případě textových zpráv, i v případě fotografií se sledovalo, jakým způsobem je na nich zobrazen Alexandr Litviněnko. Celkem je zachycen na 24 fotografiích; z tohoto počtu (1) na jedenácti je zdravý, (2) na třech s manželkou Marinou a (3) deset publikování té samé fotografie ho zachycuje jako nemocného, bez vlasů a se žloutenkou, v nemocniční posteli.

Graf č. 8: Alexandr Litviněnko na fotografiích

Výše zmíněná fotografie nemocného Alexandra Litviněnka, ležícího v nemocniční posteli *Nemocnice univerzitní koleje*⁶⁶, byla pořízena pár dnů před jeho smrtí 23. listopadu 2006. Je to jediná fotografie, která byla z doby Litviněnkovy hospitalizace prezentována; v deníku *Daily Telegraph*, ale i v dalších médiích, se proto objevovala ve zvýšené míře. *Daily Telegraph* tuto fotografii poprvé zveřejnil 21. listopadu a od tohoto data do konce sledovaného období, 30. listopadu, ji celkem použil devětkrát.

Fotografii pořídila agentura Bell Pottinger, která v té době organizovala mediální strategii společnosti Berezovský a spol. (Sixsmith 2008: 64). Jak v této souvislosti poznamenává Sixsmith (2008: 65), převážná většina britských sdělovacích prostředků začala s touto fotografií reprodukovat také protikremelskou rétoriku, kterou agentura Bell Pottinger kolem případu Alexandra Litviněnka šířila; částečnou výjimkou byl deník *Financial Times* (viz kapitola 1.2 Mediální pokrytí kauzy (vybrané příklady)).

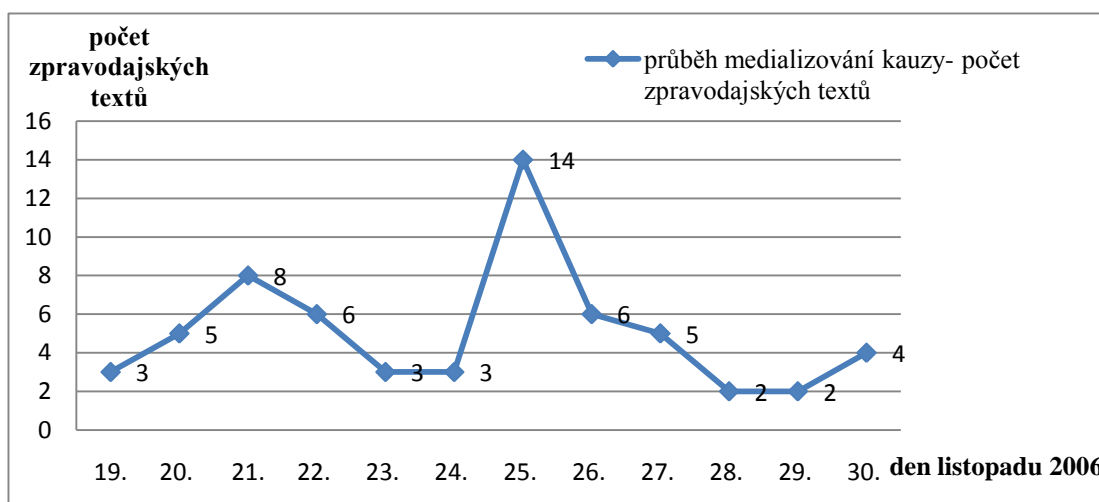
⁶⁶ viz Příloha č. 3: Slavná fotografie Alexandra Litviněnka z nemocnice v Londýně.

O případných úpravách fotografie by se dalo polemizovat, faktem ale je, že hrdý výraz umírajícího Alexandra Litviněnka byl svým způsobem zneužit pro sebe prezentování Berezovského tábora v médiích (Sixsmith, 2008: 64). Pro potřeby (tištěných) médií se nicméně jedná o velmi dobře uplatitelný snímek; používal se často v kombinaci s fotografií zdravého Alexandra Litviněnka nebo s fotografií Vladimíra Putina, pro zdůraznění základních sdělení textu.

Práce zaměřena na analýzu obrazového materiálu by dále sledovala například vztah mezi fotografií a její popisem, velikost fotografie, její informační funkci vzhledem k textu, který doprovází, autorství fotografie apod.

11. Průběh medializace kauzy v deníku *The Daily Telegraph*

Jak již bylo řečeno, první zmínku o kauze Litviněnko deník *Daily Telegraph* přinesl v neděli 19. listopadu, kdy byly v rámci listu uveřejněny tři zprávy. Graf číslo 9 zachycuje další průběh medializace z hlediska kvantitativní analýzy, která se zaměřila na počet všech jednotek:

Graf č. 9: Průběh medializování kauzy

Kvalitativní analýza obsahů textových formátů ukázala, že důvodem zájmu deníku o událost byla dne 21. listopadu možnost zařadit k textům o kauze Litviněnko také fotografii Alexandra Litviněnka z nemocnice; sobota 25. listopadu byla druhým

dnem po smrti Alexandra Litviněnka, Daily Telegraph tak měl dostatek času na podrobné zpracování Litviněnkovy smrti v zprávách a komentářích.

Závěr

Tato bakalářská práce si kladla za cíl připomenout všechny aspekty, které mají vliv na to, jaká událost má potenciál se na stránky deníku dostat, jaké postupy mohou novináři pro její zakódování do mediované zprávy zvolit, a zejména, jak její medializaci mohou zachytit a dekodovat čtenáři deníku.

Práce by tak měla přinést ucelený pohled na to, jakým způsobem mohl na kauzu nahlížet čtenář deníku. Zdůrazňuje se zde slovo „mohl“, protože v procesu mediální komunikace, kde je mediální materiál konstruován, přenášen, dekodován a interpretován, vstupuje do hry obrovské množství faktorů (Burton – Jiráček, 2001: 360), z kterých většina není analýzou postihnutelná (některé z nich jsou jmenovány v kapitole 3.1 Kontexty vzniku textu).

Již v teoretickém pohledu na koncept zpravodajských hodnot se ukázalo, že kauza Litviněnko byla svými charakteristikami pro medializování s cílem zaujmout publikum velmi přitažlivá. Tuto teorii potvrzuje například fakt, že deník *The Daily Telegraph* v průběhu dvanácti dnů, od 19. listopadu do 30. listopadu 2006 uveřejnil na svých stránkách celkem 128 zpravodajským textů (zpráv, komentářů, fotografií a kreslených vtipů) týkajících se kauzy Litviněnko.

V teoretické části byly dále definovány nejvíce zjevné významy, zakódovány buď přímo v mediovaných textech, anebo vyjádřeny nepřímou, například opakováním témat a využitím znaků sekundárního kódu tištěného média.

Analytická část zasahuje více oblast žurnalistické praxe: analýzou výsledků novinářských postupů se naznačují také jejich důsledky ve vnímání kauzy. V této souvislosti byly pro zkoumání vymezeny dvě hypotézy:

(1) Platnost první hypotézy se potvrdila; zprávy o Alexandru Litviněnkovi se v deníku objevily až 19. listopadu, při výrazném zhoršení jeho zdravotního stavu, protože do té doby nebyl veřejně známou osobností, o které by publikum očekávalo být informováno. Nejvíce zpráv o kauze *The Daily Telegraph* přinesl 25. listopadu, tj. dle data dva dny po smrti Alexandra Litviněnka; je ale nutno dodat, že vzhledem k tomu, že Litviněnko umřel 23. listopadu večer, neměl deník pravděpodobně možnost do uzávěrky vytvořit větší množství textů pro vydání 24. listopadu.

(2) Platnost druhé hypotézy analýza vyvrátila. Kvantitativní analýza prostoru, který deník poskytl jednotlivým aktérům kauzy (citoval je přímou řečí) ukázala, že nepoměrně více prostoru bylo poskytnuto názorům Alexandra Litviněnka, jeho přátel a stoupců v porovnání s prostorem, který k vyjádření dostaly k dispozici z vraždy Litviněnka obviňování Vladimír Putin, Andrej Lugovoj a Dmitrij Kovtun. V této souvislosti se dá prezentovat pouze domněnka, že tito aktéři o projevení názoru na stránkách *The Daily Telegraph* neměli zájem, protože deník nepřinesl žádná vysvětlení disproporce v počtu citací těchto dvou (odlišných) názorových směrů.

Je možné dále upozornit na to, že deník nepřinesl ani citace veřejnosti, ač by tento postup mohl mediovaným sdělením na objektivitě přidat: názory britské veřejnosti na potenciální ohrožení jejich zdraví radiací z látky, kterou byl Litviněnko otráven a názory ruské veřejnosti na celkovou medializaci kauzy a na médií hodnocené postavení prezidenta jejich země, Vladimíra Putina.⁶⁷

Z politickofilozofického pohledu se tento závěr dá hodnotit následovně: nepřítomnost investigativních žurnalistických postupů omlouvá v důsledku taktiku nevyjádřování se ze strany obviňovaného prezidenta Putina.

Na druhé straně, přítomnost mnohých expresivně laděných komentářů, kterými *The Daily Telegraph* kritizoval pasivitu britské vlády v souvislosti s řešením kauzy Litviněnko, vyjádřuje, že deník fungoval v rámci konceptu tzv. *devoir d'ingérence* (povinnosti zasáhnout). Jeho autorem je jeden z předních kritiků Kremlu, francouzský filozof André Glucksmann, který dále používá termín *crime d'indiférence* (zločin lhostejnosti), jako jednu z podmínek, která dovoluje situaci pokračovat ve vývoji: „zavřít oči, když situace vzniká“.⁶⁸ *The Daily Telegraph* svou publicistikou mohl výrazně přispět k udržování svého publika mimo tohoto stavu „lhostejnosti“, v živém zájmu o politické dění.

⁶⁷Deník *Daily Telegraph* pro pokrytí kauzy využíval svého moskevského zpravodaje Adriana Blomfielda; dne 26. listopadu zprávy z Moskvy přinesli také vyslaní reportéři Andrew Alderson a Colin Freeman, měl tedy potenciálně dostatek pracovníků na zpracování případné ankety mezi obyvatelstvem.

⁶⁸„*crime d'indiférence- comme la condition qui permet... c'est fermer les yeux quand les travaux criminels commencent*“ z interview Andřeje Nekrasova s Andréem Glucksmannem; interview prezentován v dokumentárním filmu *Kauza Litviněnko (Bunt. Delo Litvinenko/Rebellion: The Litvinenko Case)*; 2007, režie: Andrej Nekrasov.

Resumé

Tato bakalářská práce využitím kvantitativní i kvalitativní analýzy sledovala způsob, jakým byla v roce 2006 v britském deníku *The Daily Telegraph* medializovaná kauza otrávení bývalého ruského špióna Alexandra Litviněnka. Teoretická část práce ozřejmila faktory, jež ovlivňují proces kódování významů do mediovaných obsahů a proces jejich následného dekódování ze strany publika. Analytická část přinesla podrobný pohled na to, jak mohly konkrétní zpravodajské texty týkající se kauzy Litviněnko, které deník *The Daily Telegraph* publikoval, být příjemcem vnímány. Pro analýzu byly stanoveny hypotézy; vyvrácení jejich platnosti v jednom a potvrzení ve druhém případě naznačilo důsledky kauzy na publikum média také ze politickofilozofického hlediska.

Použitá literatura

BERGER, Arthur Asa. *Media Analysis Techniques*. Sage Publications Ltd, 2005. 244 s. ISBN 1-4129-0683-0

BRIGHTON, Paul – FOY, Dennis. *News Values*. Sage Publications Ltd, 2007. 205 s. ISBN 978-1-4129-4600-1

BURTON, Graeme – JIRÁK, Jan. *Úvod do studia médií*. Brno: Barritrer&Principal, 2001. 392 s. ISBN 80-85947-67-6

FORET, Martin – LAPČÍK, Marek – ORSÁG, Petr (eds.). *Média dnes. Reflexe mediality, médií a mediálních obsahů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 431 s. ISBN 978-80-244-2023-3

FRONEK, Josef. *Anglicko – český slovník s nejnovějšími výrazy*. Leda, 2003. ISBN 80-85927-13-6

HALLIN, Daniel C. – MANCINI, Paolo. *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*. New York: Cambridge University Press, 2004. 342 s. ISBN 978-0-521-54308-8

JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara. *Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha: Portál, 2003. 208 s. ISBN 80-7178-697-7

KALVAS, František. *Nastolování agendy. Role masové a interpersonální komunikace, osobní zkušenosti a genderu*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2009. 162 s. ISBN 978-80-7043-805-3

KELLY, Mary – MAZZOLENI, Gianpietro – McQUAIL, Denis. *The Media in Europe. The Euromedia Handbook*. Sage Publications, 2004. 274 s. ISBN 978-0-7619-4132-3

Kolektiv autorů. *Z vůle médií. Stati k novinářské teorii a praxi*. Praha: Hermés, občanské sdružení, 2006. 183 s. ISBN 80-903852-0-6

KUNCZIK, Michael. *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum, 1995. 307 s. ISBN 80-7184-134-X

McCOMBS, Maxwell. *Agenda setting: nastolování agendy – masová média a veřejné mínění*. Praha: Portál, 2009. 256 s. ISBN 978-80-7367-591-2

McQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 2009. 640 s. ISBN 978-80-7367-574-5

ONDROVÁ, Drahomíra. *Jednoduchý a jasný štýl, tzv. „plain style“ verus rétoricko-figuratívny štýl presvedčajúceho politického jazyka, tzv. „persuasive language style.“* In *Veda, médiá a politika. Zborník príspevkov z konferencie Smolenice 2007*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2008. 360 s. ISBN 978-80-224-1001-4

OSVALDOVÁ, Barbora a kolektiv. *Zpravodajství v médiích*. Praha: Karolinum, 2001. 155 s. ISBN 80-246-0248-2

POLITKOVSKÁ, Anna. *Ruský deník*. Brno: Jota, 2007. 486 s. ISBN 978-80-7217-471-3

SILVERMAN, David. *Doing Qualitative research. A Practical Handbook*. Sage Publications Ltd, 2000. 326 s. ISBN 0-7619-5823-1

SIXSMITH, Martin. *Liviněnkův spis*. Ostrava: Domino, 2008. 315 s. ISBN 978-80-7303-393-4

SRPOVÁ, Hana. *K aktualizaci a automatizaci v současné psané publicistice*. Ostrava: Ostravská univerzita Ostrava, Filozofická fakulta; spis č. 110/1998. 168 s. ISBN 80-7042-490-7

TRAMPOTA, Tomáš. *Zpravodajství*. Praha: Portál, 2006. 192 s. ISBN 80-7367-096-8

ZELIZER, Barbie. *Journalists as Interpretative Communities*. In Berkowitz, Dan (editor). *Social meanings of news*. USA: SAGE Publications Ltd, 1997. ISBN 0-7619-0076-4

Dokumentární film *Kauza Litviněnko* (Bunt. Delo Litvinenko/Rebellion: The Litvinenko Case); dokumentární film *Rusko*, 2007, 105 min. Režie: Andrej NEKRASOV

Použité elektronické zdroje

- <http://www.telegraph.co.uk> (přístup 13. května 2010)
- <http://www.cnb.cz> (přístup 13. května 2010)
- <http://www.spisovatele.cz/john-le-carre>, <http://www.johnlecarre.com> (přístup 13. května 2010)
- <http://www.forum2000.cz/cz/projekty/konference-forum-000/2005/delegati&wWGoVXFUWbw=200001645/> (přístup 13. května 2010)
- <http://www.ipsos-mori.com/researchpublications/researcharchive/poll.aspx?ItemId=580&view=wide> (MORI – *Market & Opinion Research International*, přístup 13. května 2010)

Seznam příloh

Příloha č. 1: Seznam analyzovaných textů

Příloha č. 2: Kódovací kniha

Příloha č. 3: Slavná fotografie Alexandra Litviněnka z nemocnice v Londýně

Příloha č. 4: Kreslené vtipy publikované v deníku The Daily Telegraph

Přílohy

Příloha č. 1: Seznam analyzovaných textů

Základní identifikační údaje: datum uveřejnění textu, název textu – titulek (pokud byl uveden), autor textu (pokud byl uveden).

19. listopad *Leading Russian critic of Putin's regime is poisoned in London.* Andrew Alderson
19. listopad *Putin tried to kill my friend, claims Russian billionaire.* Andrew Alderson, Olga Craig and Chris Hastings; additional reporting by James Glover
19. listopad *A magnet for emigres*
20. listopad *Digest: Hunt for poisoner of ex-colonel*
20. listopad *Ex-KGB colonel ,poisoned by Russian agents'.* John Steele
20. listopad *Outspoken exile who lives in constant fear.* Cationa Davies
20. listopad *Putin's hard men tighten grip on power.* Adrian Blomfield
20. listopad *Thallium: one gram is enough to kill*
21. listopad *Poisoned and fighting for his life.* Ben Fenton, John Steele and Duncan Gardham
21. listopad *Two Russians and a hotel meeting: was this when the poison trap was sprung?* Ben Fenton
21. listopad *Dramatic personae*
21. listopad *Why the West must stand up to Putin's thugs.* Oleg Gordievsky
21. listopad *,Thirty spies' in Russian embassy.* Philip Johnston
21. listopad *Five ways to take out an enemy*
21. listopad *Angering the Kremlin*
21. listopad *Is Russia poisoning its relations with the West?*
21. listopad *"...But his soul goes marching on..."*
22. listopad *Ex-spy ,suffering from radiation'.* Nic Fleming
22. listopad *Poisoned Russian on hit list, says men he met in sushi bar.* Nic Pisa
22. listopad *Deadly metal that can aid heart patients.* Nic Fleming
22. listopad *Ex-KGB man may need bone marrow transplantation*
22. listopad *How can you trust all that sinister, glowing sushi?* Jan Moir
22. listopad *Putin is returning Russia to a state of tyranny.* Adrian Blomfield
23. listopad *Digest: Spy's hotel meeting*
23. listopad *Former spy had breakfast meeting at London hotel.* Duncan Gardham and Damien McElroy
23. listopad *Russia does assassinate state enemies*

24. listopad *Former spy ,poisoned by Russians' dies in hospital.* Matt Barnwell
24. listopad *,The bastards got me. They won't get everybody.'*
24. listopad *,Somebody is trying to set me up as the fall guys, says ex-KGB man.*
Adrian Blomfield
25. listopad *Spy poisoned by radiation.* Ben Fenton, John Steele and Duncan Gardham
25. listopad *Dying KGB agent's warning to Putin*
25. listopad *Moves to allay health fears after radiation traces are found.* Matt Barnwell, Duncan Gardham and Sally Pook
25. listopad *Statemet. As I lie here I can distinctly hear the beating of wings of the angel of death*
25. listopad *What is polonium 210?* Ben Fenton
25. listopad *The conspiracy theories*
25. listopad *Final interview of the poisoned former spy.* Julia Svetlichnaja, James Heartfield
25. listopad *Litvinenko's name not mentioned as EU meet Putin.* Toby Heim and Christopher Hope
25. listopad *I'm not Vladimir, says the third man.* Adrian Blomfield
25. listopad *Scotland Yard veterans will head poison inquiry.* John Steele
25. listopad *Red Alert.* Geoffrey Wansell
25. listopad *Is Russia licenced to kill in London?* Simon Heffer
25. listopad *The West is losing patience with Putin*
25. listopad *Alexander Litvinenko. Former Russian intelligence officer who castigated the Kremlin and who dies as mysteriously as he had lived*
26. listopad *Spy poison case detectives to fly to Moscow.* Andrew Alderson and Colin Freeman
26. listopad *,The FSB are very good at what they do. We might never prove it.'* Sean Rayment, Richard Gray and Colin Freeman
26. listopad *How events in the Russian diaspora turned into a tale of assassination in London*
26. listopad *Death by polonium 210*
26. listopad *The Kremlin's revenge?* Andrew Alderson, Richard Gray and Colin Freeman
26. listopad *What's your poison?*
26. listopad text v rubrice *That was the Week that Was*
27. listopad *Minister attacks Putin and ,murky murders'.* Duncan Gardham and George Jones
27. listopad *Tensions encrease over ,murky murders'*
27. listopad *Was he sacrificed to embarrass Putin?* Caroline Davies
27. listopad *Living in fear: dwindling band of Kremlin critics.* Adrian Blomfield
27. listopad *Polonium and the murdered Russian*

28. listopad *Deadly radiation trail leads to the London office of another Putin critic.*
Duncan Gardham and Ben Fenton

28. listopad *Litvinenko's dates with destiny*

28. listopad *"... A riddle wrapped in a mystery inside an enigma." (Winston Churchill on Russia)*

29. listopad *Murdered spy saved my life, says Berezovsky.* Duncan Gardham

29. listopad *This tiny device can kill several people.* Ben Fenton

30. listopad *33,000 BA passengers alerted over radiation.* Duncan Gardham

30. listopad *The danger flights*

30. listopad *Flights take poison trail to Moscow.* Matt Barnwell and Duncan Gardham.

30. listopad *Polonium 210*

Příloha č. 2: Kódovací kniha

Název výzkumu: Kvalitativní a kvantitativní analýza zpracování kauzy Litviněnko v deníku *The Daily Telegraph*

Obsahová jednotka: novinový příspěvek (zpráva, komentář, zveřejněná reakce čtenáře, fotografie, kreslený vtip) týkající se kauzy Litviněnko

Časové období: 1. listopad až 30. listopad 2006

Celkem jednotek: 128

Základní identifikační údaje jednotky: (1) název textu (titulek)- pokud ho text obsahoval, **(2) autor textu**- pokud byl u textu uveden, **(3) datum uveřejnění textu**

1. žurnalistická charakteristika textu:

1. zpravodajství,
2. publicistika.

2. strana, na které byl text uveřejněn:

1. titulní strana listu,
 2. strana 2,
- X, x= číslo strany.

3. rozsah textu v řádcích:

1. krátký text (do 101 řádků),
2. střední text (101 -200 řádků),
3. dlouhý text (200 - 300 řádků),
4. velmi dlouhý text (nad 300 řádků),
0. fotografie, kreslený vtip.

4. aktéři textu (odpověď na zpravodajskou otázku KDO a CO):

1. Alexandr Litviněnko,
2. Vladimír Putin (*Mr Putin, President Putin, president of Russia*),
3. Boris Berezovský,
4. Prof. Mario Scaramella,
5. Andrej Lugovoj,
6. Dmitrij Kovtun,
7. Marina Litviněnková, Anatolij Litviněnko, Walter Litviněnko (*wife and son, Litvinenko's family, father of Litvinenko*),
8. Anna Politkovská (murdered woman journalist od Novaja Gazeta),
9. Scotland Yard (detectives, detectives of Scotland Yard),
10. KGB,
11. FSB,

government),
12. ruské vládní instituce, Rusko (Moscow, Russian

13. Alex Goldfarb, Achmed Zakajev,
14. Tony Blair,
15. Health Protection Agency,
16. British Airways,
17. thallium,
18. polonium,
19. jiný výrazný aktér.

5. aktéři, kteří dostali v textu prostor (citace přímou řečí):

1. Alexandr Litviněnko,
2. Boris Berezovský,
3. Vladimír Putin,
4. Mario Scaramella,
5. Dmitrij Kovtun,
6. Andrej Lugovoj,
7. Marina Litviněnková, Walter Litviněnko,
8. Alex Goldfarb,
9. čtenáři známá policejní autorita (*Detective authority*),
10. čtenáři známá autorita z medicínského prostředí

(*Medical authority*),

11. čtenáři známý politický aktér (*Political authority*),
12. anonymní, čtenáři neznámý zdroj.

6. charakteristika Alexandra Litviněnka:

1. bývalý špión, bývalý zaměstnanec tajných služeb,
2. britský občan,
3. azylant, žijící v exilu,
4. oběť,
5. těžce nemocný, umírající, bojující o život,
6. nepřítel, zrádce,
7. disident, kritik politiky Ruska, kritik Putina,
8. patriot,
9. přítel, manžel, otec, syn,
10. sportovec, silný, odvážný člověk,
11. zbabělec, obávající se, zmatený,
12. jiné pozitivní,
13. jiné negativní.

7. hlavní téma (témata) textu

8. asociace a využití intertextuality:

1. studená válka (Cold War),
2. otrávení Georgiho Markova,
3. román, špionážní román, román od Johna le Carré,
4. otrávení Juščenka,

5. Sovětský svaz,
6. jiné,
0. bez intertextuality a asociací.

9. atmosféra textu:

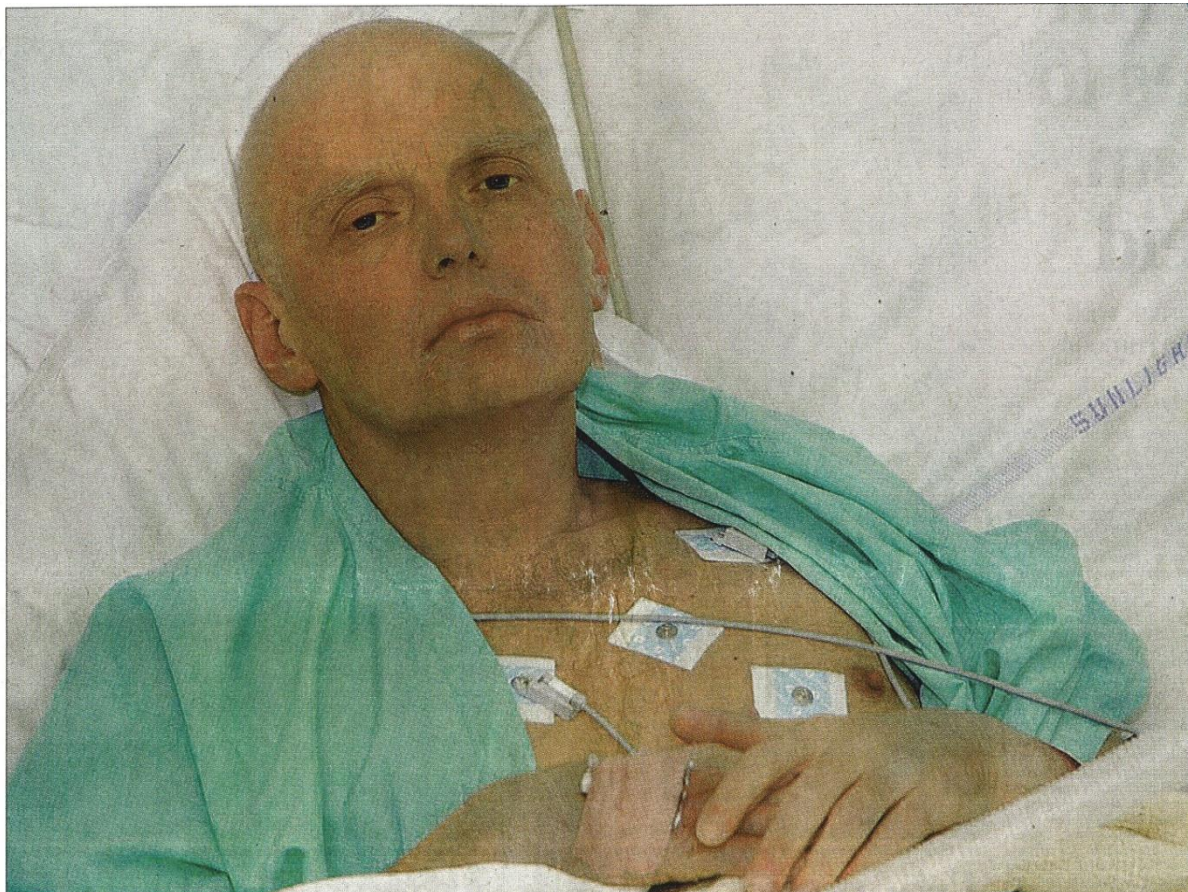
1. náznaky paniky – obava o veřejné zdraví (ozáření veřejných míst popř. letadel radiací),
2. náznaky rusofobie,
3. tajemnost, záhadnost, špionážní atmosféra,
4. názor na emigranty v Británii,
5. přítomnost hodnotících soudu ve zpravodajských formátech.

10. přítomnost fotografie k textu:

1. fotografie hlavních aktérů kauzy,
2. fotografie hlavních místních lokací kauzy,
3. fotografie jiné osoby jako ilustrace k textu,
4. zcela ilustrační fotografie,
0. text bez fotografie.

Příloha č. 3: Slavná fotografie Alexandra Litviněnka z nemocnice v Londýně

London: Telegraph Media Group Ltd, 21. 11. 2006, p. 1. (upravená velikost)

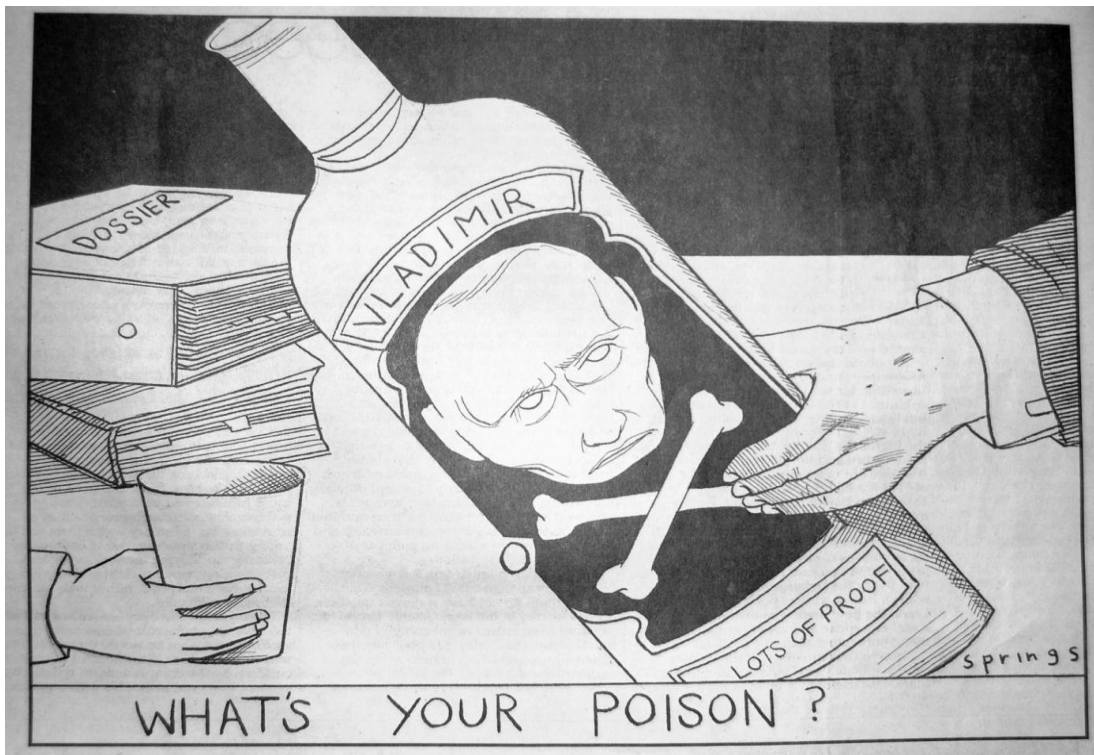
Alexander Litvinenko, 43, looks gaunt and prematurely aged in a hospital photograph released yesterday. He is convinced he was poisoned by the heavy metal thallium on orders from Moscow

Příloha č. 4: Kreslené vtipy uveřejněné v deníku The Daily Telegraph

- a) kreslený vtip uveřejněn 21. listopadu 2006. London: Telegraph Media Group Ltd, p. 22.
(upravená velikost)

- b) kreslený vtip uveřejněn 26. listopadu 2006. London: Telegraph Media Group Ltd, p. 22.
(upravená velikost)

- c) kreslený vtip uveřejněn 28. listopadu 2006. London: Telegraph Media Group Ltd, p. 22.
(upravená velikost)

